

విషయసూచిక.

1. స్వవిషయము	౧౫౩
2. కీ. శే. కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు	౧౫౪-౧౫౫
3. విచారవీచికాః	౧౫౬-౧౫౭
సాహిత్యవికారద కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.			
4. బ్రహ్మనిర్యాణాక్రందనమ్	౧౫౮
వైద్యరాజ జంటు సుబ్బవధానికవిరాజుగారు.			
5. కీ. శే. కూచి నరసింహముపంతులుగారు	౧౫౯-౧౬౦
6. శ్రీ కూచి నరసింహ రాయనిర్యాణస్మృతి	౧౬౧-౧౬౨
దాసరి లక్ష్మణస్వామిగారు.			
7. మిత్రస్మృతి	౧౬౨
కావ్యకలానిధి పిఠుపాటి చిదంబరశాస్త్రిగారు.			
8. కాశీఖండము-సూరిగారి పాఠపుసాగనులు	౧౬౩-౧౬౪
వ్యాకరణవిద్యాప్రవీణ- చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు.			
9. పరిమత్పస్తకభాండాగారము-మూడవభాగము	25-48
10. సీతారామచరిత్రము	97-112
మంత్రిప్రగడ నూర్యప్రకాశకవి.			
11. ఈశానసంహిత	1-28

శ్రీ ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము. ౨౯. { విక్రమ
ఆశ్వయుజ కార్తికములు. } సంఛిక ౪.

స్వవిషయము.

శ్రీనాథ విరచితమగు శివరాత్రిమాహాత్మ్య మిదివఱలో రెండు మాఱులుపరిషత్తుచే ముద్రింపబడినది. కాని మూలగ్రంథమగు ఈశాన సంహితాభాగము లభింపమింజేసి యాంధ్రగ్రంథమున శ్రీనాథుని మార్పులను, ఆంధ్రీకరణవిశేషములను వివరించుటకు వీలు కలుగలేదు. బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వలన నాభాగము మాకు లభించుటచే నీసంచికలోఁ బ్రకటింపబడినది. సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములఁ బాఠములు సవిమర్శముగఁ బఠింపినచో శ్రీనాథుని యాంధ్రీకరణ విశేషములు మనకు విశదముకాగలవు. రాఁబోవుసంచికనుండి బాలసరస్వతీయమునకు మూలమగు సంస్కృతగ్రంథము ముద్రింపబడుచున్నది. బాలసరస్వతీయే సంస్కృతవ్యాఖ్యానము రచించి దాని కాంధ్రవివరణమును జేర్చియుండునని తోచుచున్నది. ఆంధ్రగ్రంథమిదివఱలో మాచేఁ బ్రకటింపబడినది. వావిళ్ల వారును బ్రకటించియున్నారు. సంస్కృత వ్యాఖ్యానమునకు మాతృక లెవయొద్దనైన నున్నచో దయతోఁ బంపఁ గోరుచున్నాము.

కీ॥ శే॥ విమర్శకాగ్రేసర

కాశీభట్టబ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు.

సనాతనధర్మరక్షణ దీక్షితులును, బాల్యమాదిగ నాంధ్రసారస్వ
తోపాసకులును, 'విమర్శకాగ్రేసర' బిరుదాంకితులునగు బ్ర. శ్రీ. కాశీ
భట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు 29-10-40 తేదిని గీర్తిశేషులయిరని తెలు
పుటకుఁ బరిషత్తైంతయు వంతసందుచున్నది.

శ్రీ శాస్త్రిగారాంగ్లగీర్వాణాంధ్రభాషలయందలి పాండిత్యమును
దమయసాధారణమేధావిశేషమునగణించి, రాజకీయోద్యోగమున నుండి
తమ కార్యములను యథావిధిగఁ జక్కఁబెట్టుకొనుటయేగాక తీక్షిక
చేకూరినపుడెల్ల సనాతనమతసారస్వతచర్చలఁ బాల్గొనుచుండెడివారు.
మతవిషయమునఁగాని, సారస్వతవిషయమునఁగాని శ్రీశాస్త్రిగారు కలము
నెత్తినచోఁ బ్రతిపక్షులు తమవాదము నుపసంహరించుకొనవలసినదియే.

సారస్వతరంగమున వీరలు చేసిన విమర్శనములు వ్యాసరూపమునఁ
బరిషత్పత్రిక మున్నగు పత్రికల నలంకరించియున్నవి. అందలి విషయ
ములు నిత్యనూతనములు, ప్రతిపక్షదుర్భేద్యములును. శ్రీ శాస్త్రిగారు
సనాతనమతరక్షణమునకై భక్తసమాజము, అర్యమతబోధిని యను సభల
స్థాపించిరి. రెండవదాని కనుబంధముగ 'నార్యమతబోధిని' అను మాస
పత్రికనుగూడ స్థాపించిరి. వీరలు విగ్రహారాధనము, హిందూమతధర్మ
ములు, త్రిమతములు, అవతారములు మొదలగు వ్యాసములనెన్నిటిలో
ప్రాసి ప్రచురించిరి.

సాహిత్యప్రపంచమున వీరు రాజశేఖరచరిత్రవిమర్శనము, భాస్క
రోదంతము, కురుపాండవదాయభాగనిర్ణయము, నన్నయభట్టారకచరి
త్రము, మనుచరిత్ర విమర్శనము మొదలగువాని నెన్నింటినో ప్రకటించి
యున్నారు. అట్టివిమర్శనములందుఁ బ్రతిపక్షులను నిర్దాక్షిణ్యముగ విమ
ర్శించుటయే వీరిపద్ధతి. "అల్పదోషమైనా కావ్యమందు సహించక విమ

ర్భచేసేటప్పుడు యమునికన్న ఎక్కువ నిర్ఘృణుడని పేరుపొందిన పండితు"లని శ్రీ. శే. గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారు వీరిని బ్రశంసించుటయే వీరివిమర్శనతత్త్వమును, తీక్షణతను వ్యక్తీకరించుచున్నవి.

శాస్త్రిగారు కేవలము విమర్శకవ్యాసములను మాత్రమే రచించుటతోఁ దృప్తినొందక స్వతంత్రరచనములఁగూడఁ గావించియున్నారు కొన్ని గ్రంథములింకను ముద్రణము నొందవలసియున్నవి. మంగతాయి, సైంధవపథ మున్నగునాటకములను, జనార్దనశతకము, కోకిలగీతము, గోమహిషసంవాదము, విబుధలోకసందర్శనము మొదలగు ఖండకావ్యములను, కొన్ని హాస్యగ్రంథములను రచించిరి.

వీరలు చిన్నతనమునందే తమకుఁగల నాట్యకళాభిరుచిచే 'ఆర్యబృందానందసంధాయిని' అను నాటకసభను నెలకొల్పి, యందు నాటకములఁ బ్రదర్శింపఁజేయుచుండినట్లు తెలియుచున్నది. వీరిమతవిషయికవ్యాసములు మాత్రమే 'ఉపన్యాసపయోనిధి' అనుపేరఁ బ్రథమసంపుటముగఁ బ్రకటింపఁబడినవి. కవిత్వ విషయికములగు వ్యాసములు—శ్లేషకవిత్వము, అలంకారవిషయములు, మొదలగునవిపరిషత్ప్రతిష్ఠిత్రయందుఁ బ్రచురింపఁబడినవి. వీరల వ్యాసములను గ్రంథములను నొకచో సమకూర్చి సంపుటములుగఁ బ్రకటించినచో నాంధ్రవాఙ్మయప్రపంచమున కెక్కుడగు నుపకారమొనర్చినవారగుదురు. సర్వతోముఖమయిన పాండిత్యము నార్జించి పెక్కువిషయములఁగూర్చి యమూల్యములగు వ్యాసములను విమర్శనములను నాంధ్రలోకమున కొనఁగి, తమ జీవితమును సారస్వతసేవకై వినియోగించి, మిగిలిన సారస్వతోపాసకులకుఁ బథప్రదర్శకులైన మహానీయులలో శ్రీ శాస్త్రిగారొక్కరు.

శ్రీ శాస్త్రిగారు తమ భౌతికజీవితమును విడనాడినను వాణ్ణి చిరస్థాయిగ నాంధ్రలోకమున జీవింపఁగలడు. వీరియాత్మకు సర్వేశ్వరుఁడు శాంతినొసఁగుఁగాక.

విచారవీచికాః.

కాశీభట్ట సుబ్బయ్యకాశ్రిగాడు.

- శ్లో. శయ్యాపూజ స్వమతవిభవం ప్రాహ గాంగేయవ ద్యః
యశ్చావాదీ చ్చలనరహితః స్వీయసాహిత్యసారం
వ్యాధేః పీడా మపరిగణయన్ లేఖయామాస వ్యాసాన్
ఆపంచాబ్దం సదయహృదయం తం కథం విస్మరామః.
- శ్లో. ఆర్షంధర్మం నిజవసుసమం పాలయామాస యోఽసౌ
గచ్ఛం స్తిష్ఠ నిజహృది సదా చింతయ న్నార్యకీర్తిం
వాక్యం పూతం నిగమగదితం యస్య వాదే ప్రమాణం
యదైవమష్యం విబుధవినుతం సర్వతంత్రస్వతంత్రం.
- శ్లో. లభ్యాఖ్యాతిం భువి నిరుపమాం స్వీయధర్మప్రచారే
కృత్వా శాంతాన్ నిజమతరిపూన్ పేతువాదై రమోఽఘైః
భూత్వా వంశే నిగమనిలయే కాశీభట్టాభిధానే
బ్రహ్మయ్యార్యో బిరుదపదభాక్ స్వర్గతో బ్రాతృవర్యః.
- శ్లో. బ్రహ్మక్ బ్రాతః కథ ముపరతః స్వచ్ఛవాత్సల్యసింధో !
దీనం త్యక్త్వా నమితశిరసం మాంచ పుత్రంచ భీతం
కాంతాం ఖన్నాం విమలచరితాం త్వత్సపర్యానరక్తామ్
బాధుస్తోమం సహృదయజనం ధర్మసంస్థాం తవాస్తాం.
- శ్లో. స్వర్యాత స్త్వం త్వరిత మనుజం మాం పరిత్యజ్య ముగ్ధం
లోకా బ్రూయుః స విబుధవరః కీర్తి శేషోహి జాతః
గేహే చాస్తే తదనుజపదో జ్ఞానవిజ్ఞానశూన్యః
కింతేన స్యా ద్చుతిమతరిపూన్ కోహి ధీరోఽద్య జేతా !
- శ్లో. కం విద్వాంసం కుమతదళనం యామ చార్యం శరణ్యం
యజ్ఞహ్వగ్రే వసతి విమలా భారతీ భావరమ్యా
భాస్వా న్యాతో రిపుతిమిరహా యేన ధర్మాబ్జకోశం
లక్ష్మీయుక్తం వికసిత మభూత్ దేశకళ్యాణశక్తం.

తత్త్వం వేత్తుం శ్రుతిశిరసిజం మోక్షమార్గానుకూలం
సత్యం జ్ఞాతం నిగమగదితం యజ్ఞకర్మానురూపం
సారం బోధ్యం సరసవచసాం సాహితీశోభితానాం
భావంశ్రోతం మునివరకృతే ధర్మశాస్త్రే నిగూఢం.

శ్లో. ఆగచ్ఛన్తస్తవ నివసనం తృప్తచిత్తాః ప్రయాతాః
అద్యాగస్త్యాం స్వయి తు విరతే ప్రీణయేయం కథం భోః
అల్పజ్ఞోఽహం చకితహృదయ స్తేతు విజ్ఞానదత్తాః
జ్ఞాత్వా సారం మమ తనుతరం స్వర్గతః కోహిహేతుః.

8

శ్లో. ఆత్మా నిత్యో దివి హిస భవాన్ వర్తతే కీర్తికాయః
తస్మాద్ధైర్యం విబుధకృపయా ! దేహి మే తాంచ మేధాం
నోచే దేప్యే తవతు సవిధం నిశ్చయం నాత్ర వర్తే
అత్రస్థం మాం బుధవర ! జనా నీరసం నాద్రియేయః

9

శ్లో. “దూరం మాగా నివస నికటే మేఽనుజాత్యైవ నిత్యం”
ఇత్యేవం త్వం వదసి సదయం కింతు యాతోఽసి దూరం
కింతే న్యాయ్యం చరణపతితం భ్రాతరం న్యన్య యాతుం
దుర్దైవాస్తే త్వమసి విముఖో నాస్తి తే నిర్దయత్వం.

10

శ్లో. యావజ్జీవం తవఘనగుణాం శ్చింతయన్ ప్రేమరాశేః
ధ్యాయన్నేష్యే పదసరసిజే శ్రీకరే కాల మీడ్యే
స్వర్గాద్భ్రాత్రే బుధవర ! కృపాదృష్టిభాగ్యం ప్రదేయం
గృహం స్తూర్ణం మమ నతితపీ రాశిషుప్రేష యాస్మై.

11

ఓం తత్సత్.

బ్రహ్మనిర్యాణాక్రందనమ్.

జైద్యరాజ దంతు సుబ్బావధాని కవిరాజ విరచితమ్.

- శ్లో. కాశ్యామపిచయే భట్టాః కాశీభట్టాః ప్రకీర్తితాః
తేషాంకులే సముత్పన్నో, బ్రహ్మర్యో బ్రహ్మవిద్వరః
- శ్లో. ఆర్యవిజ్ఞానసంపన్న శ్చార్యవాక్సేప్తమానసః
వీర్యవాన్ ధృతిమాన్ ధీర శ్చార్యాణాం మతబోధకః. 2
- శ్లో. ఆభాసబ్రహ్మతత్త్వం యన్నవబ్రహ్మమతాభిధమ్
నామమాత్ర మభూద్యస్య, బ్రహ్మణ స్సద్విమర్శతః. 3
- శ్లో. ధర్మసస్యముషాం, నానాపక్షిణాం ప్రతిపక్షిణామ్
వాగురా యస్య వాగాహూ శిలాపాతోఽంగభంగకృత్. 4
- శ్లో. వీరో భీరు రసీశోఽభూ దీశో గాఢప్రహరతః
అలింగో భూ దహో లింగీ వాగ్వాదే యస్య దారుణే. 5
- శ్లో. కాశీభట్టసుధీ ర్బ్రహ్మయార్య సుత్యపరాక్రమః
త్రిలింగబ్రాహ్మణశ్చేష్ఠః ధర్మసంస్థాపకో మహాః 6
- శ్లో. నేతా వై దికధర్మస్య భ్రాతా సుబ్బయ్యశాస్త్రీణః
త్రాతా సత్సంప్రదాయస్య విజేతా హ్యతతాయినామ్. 7
- శ్లో. బ్రహ్మీభూతస్వయం బ్రహ్మ బ్రహ్మతత్త్వప్రకాశకః
బ్రహ్మస్త్రసమవాక్ బ్రాహ్మీవరివస్యా విశారదః. 8
- శ్లో. కుర్యంతు భారతా శ్చంద్రాః బ్రహ్మతేజోవబృంహితాః
కుమతధ్వాంతవిధ్వాంసం కాశీభట్టసుధీ ర్యథా. 9
- శ్లో. వేదా వై దికధర్మాశ్చ కవయః కావ్యసంతతిః
దేవతాయతనా దేవాః శిషా సత్సమృతం మతః 10
- శ్లో. రక్షితాబ్రహ్మణా సోఽపి బ్రహ్మీభూతో బతాధునా
కథం సంరక్ష్యతే ధర్మః కాలేఽస్మిన్ కలినాకులే. 11
- శ్లో. ఏకోబ్రహ్మ విభు ర్భూత్వా స్వయం సర్వమయోఽభవత్
సర్వం బ్రహ్మమయం విశ్వం నిర్భయం నిరుపద్రవమ్. 12

కీ॥ శ్రీ॥ కూచి నరసింహముపంతులుగారు.

ఆంధ్రభోజుల యాస్థానమున సింహాశ్రయ మని ప్రశస్తిగాంచిన దివ్యపురుషులలో నొక్కరును, ఆంధ్రాంగ్ల భాషలయం దసాధారణమైన పాండితిని గణించిన పెద్దలును, శ్రీ సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటునిర్మాణము నకై మిక్కిలిఁ దోడ్పడిన ధీశాలురును, ఆదర్శపాత్రచరిత్రులును, విశుద్ధ గ్రాంథిక భాషాసేవకులును, కవివతంసులునునగు శ్రీ కూచి నరసింహము పంతులుగారు 7-10-40 తేదీని దివి కేఁగినారని తెలుపుట పరివత్తున కెంతయు విచారకరమగు విషయము.

శ్రీ నరసింహము పంతులుగారు 1866 వ సంవత్సరము డిసెంబరు 17 వ తేదీని జన్మించిరి. 1888 వ సంవత్సరమున పట్టపరీక్ష (B. A) నుండుఁ గృతార్థులైరి. పిమ్మట ఎలమంచిలి, నరసాపురము, నూజివీడు మున్నగు తావులందు ఆంగ్లోన్నతపాఠశాలలలోఁ బ్రధానోపాధ్యాయులుగఁ బనిచేసి, స్కూల్ ఫ్రై నర్ తరగతి విద్యార్థులకు విద్య గఱపుట యం దద్వితీయులను ప్రశస్తిని బడసిరి. పిమ్మట పితాపురమున వెలసి యున్న ఆంగ్లపాఠశాలలోఁ బ్రధానోపాధ్యాయులుగ నియమింపఁబడి చిరకాల మచ్చటనే కడుదీక్షతో నధ్యాపకత్వమును నిర్వహించిరి. వీరల బోధనవిధానము కార్యనిర్వహణదక్షతయు సత్యైత్తమములని యానాటి యధికారు లందఱును బ్రశంసించియే యున్నారు.

తరువాత నాపదవినుండి విశ్రాంతినొంది శ్రీ పీఠికాపురాధీశ్వరుల యాదరమున గౌరవవేతనము నందుచు శ్రీ సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటు నిర్మాణమునఁ జాల్గొనిరి. నిఘంటు ప్రథమభాగము, ద్వితీయభాగము కొంతవఱకును వెలువడునంతవఱకు వీరల కార్యమునకుమిక్కిలిఁజేయూఁ తనొసఁగిరి. క్రమముగ దేహమందలి యనారోగ్యతచే నాకార్యస్థానమునఁ బనిచేయకున్నను, తుదివఱకుఁ జర్చలయందుఁ దమ నిర్ణయమును దెలుపుచునే యుండిరి. సూక్ష్మమయిన వాక్యములతో విస్తృతమయిన భావముల వ్యక్తీకరించుటయందును, విమర్శనమున మిక్కిలి నిదానముతోఁ గూడి యుండుటయందును శ్రీ పంతులుగారికి వారేనాటి.

పంతులుగారు చిన్న నాటినుండియుఁ గవిత్వమునం దభిరుచి గల వారు. చిన్న నాటినుండియు శ్రీరామభక్తులు. వీరి కవిత్వములు చాల వఱకు భక్తి భావభరితములు సరసములును. అట్టివి శ్రీరామకృష్ణపరమ హంసచరిత్రము, శ్రీ గౌరాంగచరిత్రము (ప్రథమద్వితీయభాగములు) ఆగ్నేయాశుగము, ఆత్మనివేదనము మున్నగునవి. ఇంతియగాక వీరలు రచించిన నాటకములు నవలలునుగూడఁ బ్రసిద్ధములే. ఆంగ్ల భాష నలంకరించిన శ్రీవివేకానందుని వాగమృతధారలఁ దొలుత నాంధ్రులకుఁ జాలవఱకుఁ జవిచూపించిన మహాశయలు పంతులుగారే.

ఆంగ్ల భాషకుఁ గాళిదా సనఁ బరఁగిన 'పేప్పియర్' మహాకవి రచించిన నాటకములను గథలుగ ననువదించిరి భాషయం దాటితేటిన పెద్దలకేగాక బాలురకుఁగూడ నుపకరింపువిషయములను బెక్కింటిని బాలవిజ్ఞానతరంగిణి గ్రంథమాలలో వ్యక్తముచేసియున్నారు. 'నానావిషయక విరచనములు' అనుగ్రంథమునఁ బంతులుగారు వేర్వేరుగఁ బ్రకటించిన రచనలనన్నిటి నొకచోఁ గ్రోడీకరించి, మతసారస్వతవిషయములఁ దమకుఁగల యున్నతాదర్శముల నన్నిటిని స్పష్టముగఁ దెల్పినారు.

ప్రాచీనాంధ్ర భాషాసేవయన్నఁ బంతులుగారి కాదరముమెండు వారు రచించిన రచనలనన్నిటిని విశుద్ధాంధ్రభాషచేతనే యలంకరించిరి. నేటి భాషాసంస్కారములు మనభాష కెంతమాత్రము నుపకరింపఁ జాలవని పెక్కుతావుల నుపన్యసించియు వ్యాసములువ్రాసి ప్రకటించియుఁ దమ సిద్ధాంతములను సుస్పష్టముగఁ దెలిపియున్నారు. వీరల రచనలు, ప్రవర్తనలు, ఆంధ్రభాషకు, నాంధ్రులకును నాదర్శప్రాయములు ఇట్టి కవిసింహుని గోల్పోయిన ఆంధ్రభాషాకాననము సింహములేని కాననముఁ బోలియున్నదనిచెప్పట యతిశయోక్తి కాఁజాలదు. సర్వేశ్వరుఁడు శ్రీ పంతులుగారి యాత్మకు సుస్థిరశాంతిఁ నొడఁగూర్చుగాక.

శ్రీ కూచి నరసింహరాయనిర్యాణస్తోత్ర

దాసరి లక్ష్మణస్వామి.

సీ. పుణ్యాత్ములై న దేవులపల్లి సోదర
కవివరుల్ సురలోక గాములై రి
మల్లయశాస్త్రై యిమ్మహి వీడి చనియెను
వేదులకవియు విస్వీధి కేఁగ
చర్లాభిచంద్రుండుఁ జూలించె దేహంబు
నోలేటిగురుఁ డొందె నొకట దివము
పానుగంటికవియుఁ బడసెను ద్రిదివంబు
వీరరాట్కవియును వెడలె నటకె
మొక్కపాట్పుదివుండు మున్నె నాకముఁజేరె
సుబ్బరాణ్మంత్రియుఁ జొచ్చె నభము

గీ. కాన నిఁకఁబృథ్వి పము నుండఁగాదటంచుఁ
దలఁచి వారల నెల్లరఁ గలియఁగోరి
స్వర్గమున కేఁగినాడవె సంతసమున ?
శిష్టజనగేయ ! కూచి స్మరింహరాయ !

మ. నరనాథు ల్గవిపండితు ల్పొగడఁగా నానాసుకావ్యావళుల్
స్థిరమాగ్రాంధికభాషవ్రాసి యశమున్ జేకొంటి వీ భూస్థలిన్
సురలోకంబునఁగూడ నీరచనలన్ జూపింపఁగా నేఁగితే
గురువర్యా ! నరసింహరాయసుగుణీ ! కూ ద్యన్వయోద్యన్మణీ !

గీ. అభిలషింతువు నీ వనాయాసమరణ
దైన్యరహితజీవనములు మాన్యచరిత !
అట్టి కోరిక లీడరె నయ్య ! నీకు
నీశ్వరునికృప డెబ్బదై దేండ్ల కిపుడు.

క. నీయట్టి సుగుణజమ్మని
నీయట్టి దయాంతరంగు నిర్మలహృదయున్
నీయట్టి నియమశీలుని
నే యనువునఁ బడయనేర్తు మింక నీపృథివిన్.

- గీ. ప్రేమమున నాస్వకీయచరిత్ర వ్రాయు
విధములెల్ల బోధించి బల్ విధుల నాకుఁ
దోడ్పడితిని నిన్ మఱవనేర్తునె మదీయ
భావమునఁ గలనైన నాజీవితమున.
- ఆ. గ్రామ్యభాషఁగాంచి కడుఁజింతిలుచు మీర
లఖిలబుధగణంబు లభినుతింపఁ
గూర్చినారు కాదె గురుశిష్యసంవాద
మైదుభాగములుగ నాంధ్రఫక్కి.
- గీ. తెలుఁగుబాసయె చెలియని దేవనాథు
సన్నిధిని గ్రామ్యవాదముల్ సలుపవచ్చు
నేమొ యలగిడ్డుమూర్తి నీవెట్లు లతని
కుత్తరం బొసంగెదవొ జాగ్రత్తసుమ్ము.
- క. శాంతస్వభావుడవు ను
స్వాంతుండవుఁ బండితుడవు నగునీయశమా
శాంతముల నిండె సతతము
శాంతినిఁ గనుమయ్య ! నీవు సర్వేశుడనిన్.

మి స్త్ర

కావ్యకలానిధి పిశుపాటి చిదంబరశాస్త్రి.

- చ. ఒకనియమంబునంద తలయొగ్గుట నేర్చిన దాది గాఁగ నొం
డొకపథమందు వర్తిలక యుండెడివాఁడును గూచివంశవా
ర్ధికి శశియైనవాఁడును గతించె నృసింహుఁడు నాసుతుం డటం
చకట ధరిత్రి వర్ష మను సశ్రువు లుప్పతిలంగ నేడ్చెడిన్.
- ఉ. కూచి నృసింహుఁ డేగె సురకోటులు పిల్చిరొ నీతిబద్ధనిజ
జూచెడివేడ్కతోడ మధుసూదనుఁ డేమయినం దలంచెనో
కాచముఁ జూచినన్ గపివికారము లెత్తెడు నీయుగంబులో
నీచగుణంబు పాల్పడక నిల్చినవానిఁ గప్రంగిలింపఁగన్.

కాశీఖండము.

సూరిగారి పాఠపు సాగములు.

వ్యాకరణవిద్యాప్రవీణ, చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి.

శ్రీనాథుఁడు ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకమున మనసార భీమనాథునిఁ గొలిచియు, దృష్టి నందక, కాశీవిశ్వేశ్వరచరణారవిందసంసక్త మనస్కుఁడై తనకవితాపరిపాకము నంతను నీ కాశీఖండమున వెల్లివిరియఁ జేసినాఁడు. కల్పనవై చిత్రీయందును, పదప్రయోగములందును, ధారాపాటవప్రదర్శనమునందును, అద్భుతఫక్తి సంగీకరించినాఁడు. ఆతఁడిందు నిరూపించిన శాస్త్రసంప్రదాయములు, భాషా సంప్రదాయములును, ప్రతిభావంతులకుఁగూడ దురూహములుగ నున్నవి.

నేటికి ముద్రితములైన కాశీఖండపుఁ బ్రతులలోఁ దాదృశసంప్రదాయవిరుద్ధములగు పాఠము లెన్నియో గానవచ్చుచున్నవి. వ్రాతప్రతులు పెక్కింటితో సరిచూచి, పరిష్కరించి ప్రచురించినచో నట్టి విరోధము లుండుట కవకాశ ముండదనుటలో నావంతయు సందియము లేదు. సూరిగారు నిఘంటునిర్మాణమునకై గడఁగినపుడు, ఎంతయో కష్టించి తాటియాకుఁబ్రతులఁ బెక్కింటిని దడవి చాలవఱకు సంప్రదాయావిరుద్ధములగు పాఠములను సేకరించి తమనిఘంటుపదసూచికలో వ్రాసికొనియున్నారు.

వారు గ్రహించిన పాఠము లే వ్రాతప్రతులందలి పాఠములకు సరిపడుచు సరసముగఁ గానవచ్చుచున్నవి. అట్టివాని నొక కొన్నిటి నీక్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాఁడను.

పాఠభేదములను దెలుపునపుడు వ్రాతప్రతులను గ్రమముగ క, గ, చ, ట, త, ద, ప సంజ్ఞలతో వ్యవహరించెదను. సంఖ్యలును—118, 1229, 2302, 2884, 4337, 1576, 4377 ను.

ఉ. అట్టిదివో పురాణము మహత్త్వము సూతుఁడు తద్విదుండు గాఁబట్టి కనిష్ఠజన్మమునఁ బ్రాకృతుఁ డయ్యును రుద్రభావులై

నట్టి మహామునీంద్రులకు నంబుజసంభవునంతవారికిన్

దిట్టతనంబుమీఱు నుపదేశము నేయుచునుండు బ్రహ్మమున్.

[పథమాశ్వాసము. 76 ప.

ఇయ్యది ముద్రితప్రతులయందలి పాఠము. పై రేఖాంకితస్థలమునఁ జిన్నయసూరిగారు వ్రాసికొనిన నిఘంటుపదసూచికలో మాత్రము “ప్రాకృతుఁడయ్య నురుప్రభావులై నట్టి” యనుపాఠమే గానవచ్చుచున్నది. పరిషత్తుస్తకభాండాగారమునందలి తాటియాకుప్రతులలో క.త.ల రెండింటను “ప్రాకృతుఁడయ్య నురుప్రభావులై నట్టి” యనియు, మిగిలిన యైదుప్రతులందును “ప్రాకృతుఁడయ్య నురుప్రభావుఁడై యట్టి మహామునీంద్రులకు”... అనియుచు గానవచ్చెడివి. రుద్రభావులై నట్టి యనుపాఠముమాత్ర మెక్కడను గానరాదు.

సూతుఁడు పురాణమహత్వవేత్తయగుటచేఁ గనిష్ఠజన్మమునఁ బామరుఁడయ్యును మహాప్రభావోపేతులైనయంబుజసంభవునంతటిమహామునీంద్రులకుఁగూడఁ బరబ్రహ్మస్వరూపమును దెలుపుచుండును. — అనునది సూరిగారిపాఠమునకుభావము. అర్థసారశ్యమున కీపాఠమే మిక్కిలి నుపకరించుచున్నది. రుద్రభావులై న మహర్షులకు బ్రహ్మోపదేశ మక్కఱలేదుగావున ముద్రితపాఠమున సారస్యము గానరాదు.

.౨

సీ. అది మనోమయం బగు నొక్క చక్రంబు

కల్పించె బ్రహ్మ జగద్ధితముగఁ

గల్పించి యాబండికలు డొల్పె సత్యలో

కంబుననుండి యా కమలగర్భఁ

డది డొల్లి గిరివిష్టపాంతరంబులు దాటి

క్రమముతో భూమిచక్రమున న్రాలె

వ్రాలి రంహస్ఫుర్తి వచ్చివచ్చి ధరిత్రి

నిమ్నోన్నతుల శీర్ణ నేమి యయ్యె

నేమి విరిసినకతన నన్నేలనెలవు
నైమిశం బయ్యె నదియె తా నైమిశంబు
 దన్యహాపుణ్యవనమున ద్వాదశాబ్ద
 సత్రయాగంబు గావించె శౌనకుండు.

ముదితప్రతులపాఠ మీతీరున నున్నది. “అది తొల్లి” యను
 చోట “అది తొల్లి” యని సూరిగారి పాఠము. గ. త. ద. ప. ప్రతుల
 నాల్గింటను “తొల్లి” అనియేకలదు.

ఇక “నైమిశం బయ్యె” ననుచోట “నేమిశంబయ్యె” ననియే
 సూరిగారి పాఠము. ద. ప. ప్రతులరెండింటను నిట్టి పాఠమే గానవచ్చు
 చున్నయది.

విద్యాధికారియు, దర్శనవాక్యకరణాది శాస్త్రములయందుఁ గూ-
 లంకషపాండిత్యముతో నొప్పిన శ్రీనాథుఁ డీపాఠమునే గ్రహించియుం
 దును. ఇట నీయర్థమే శాస్త్రసమ్మతము. ఏమందురా?

నైమిశేఽనిమిషక్షేత్రే మునయ శౌనకాదయః

భాగవతము ప్రథమస్కం. ౧. అ. శ్లో. ౪

అనుశ్లోక వ్యాఖ్యానావసరమున శ్రీధరస్వామి నైమిశశబ్దవ్యుత్పత్తి
 నిట్లు చెలిపియున్నాఁడు.

“నైమిశ ఇతి-బ్రహ్మణా విసృష్టస్య మనోమయస్య చక్రస్య నేమిః
 శీర్షతే కుంఠీభవతి యత్ర తత్, నేమిశమ్ నేమిశమేవ నైమిశమ్.”

అనఁగా బ్రహ్మచే సృజింపఁబడిన మనోమయచక్రముయొక్క-
 యంచు, ఎక్కడ శిథిలమగునో యాక్షేత్రము నేమిశము. అదియే నైమి
 శము. నేమిశశబ్దముకంటె స్వార్థమున అణ్ ప్రత్యయముచేయఁగా
 నైమిశమను రూపము సిద్ధించును.

ఈయర్థమున కుపబృంహకములగు శ్లోకములు వాయుపురాణ
 మున నిట్లున్నవి.

వత స్మనోమయం చక్రం మయా యత్ర విసృజ్యతే
 యత్రాస్య శీర్యతే నేమిః సదేశ స్తపస శ్శుభః
 ఇత్యుక్త్వా నూర్యసంకాశం చక్రం సృష్ట్వా మనోమయం
 ప్రణిపత్య మహాదేవం విససర్జ పితామహః
 తేఽపి హృష్టతమా విప్రాః ప్రణమ్య జగతాం ప్రభుం
 ప్రయయు స్తస్య చక్రస్య యత్రనేమి ర్వ్యశీర్యత
 తద్వసం తేన విఖ్యాతం నైమిశం మునిపూజితమ్.

ఇట్టి పురాణప్రసిద్ధములైన శ్లోకముల భావములను మనమునం దిడికొనియే పైపద్యమును శ్రీనాథకవి రచించియున్నాడు. “నేమిశ మేవ నైమిశమ్” అను శాస్త్రీయవివరణమునకు ‘నేమిశంబయ్యె నది యె తానైమిశంబు’ అనునది తెనుఁగువివరణము. కావున నిట సూరిగారు గుర్తించిన పాఠమే సాగనుగా నున్నది.

3

సీ. పూచిన కొరవిపూఁబాదరింటిచందానఁ

గత్తెర యొక్కచోఁ గదలకుండె

నొకచోఁ దగుల్పడె నుపకారికొఱటికిఁ

దరమైన రోహిణీతారకంబు

నొకచోఁ బురస్కరింపఁగె వృక్షముకొమ్మ

సుషివడ్డ ముత్యాలసోఁగువోలె

శయనించె నొకచోట శ్రవణక్షత్రంబు

గుంటిమీఁదటి ప్రత్తికొడుపువోలె

స్వాతిచిత్తలు తోరణ స్తంభయుగము

ననుకరించుచు నొక్కచో నత్తమిల్లెఁ

జిలుతవోయిన మూఁకుటి చెలువుఁ దాల్చి

హత్తె నొకచో విశాఖ వింధ్యాద్రియందు

ఇదిముద్రితప్రతులందలి పాఠము.

[ప్ర. ఆ. 138 ప.

వింధ్యావరోధమున నక్షత్రమండలముల సంచలనము కుంఠిత
వించె నని తెలుపుటకై కవి యీపద్యమును జమత్కరించినాడు.

“సుడివడ్డ ముత్యాల సోఁగువోలె” అనుచోట సూరిగారు
“జోగునావ” అనునర్థమును వ్రాసికొని “సుడివడ్డముత్యాలజోగు
వోలె” అని యుదాహరించినారు. తాటియాకుబ్రతు లేడింటను “ము
త్యాలజోగువోలె” అనియే కలదు. ఇట నీపాఠమే రమ్యముగ నున్నది.
ఒకచోట వృక్షముకొమ్మచు దగుల్కొని పునర్వసునక్షత్రము సుడిలోఁ
బడిన ముత్యాలనావవలె నూఁగులాడుచుండె నని భావము. “ముత్యాల
సోఁగు” అను పాఠము గ్రహించినచో ముత్యాలసరమునకు సుడిలోఁ
బడి యూఁగులాడుట తటస్థింపదు గాన నాపాఠ మంత సమంజసముగ
నుండనేరదు.

జ్యోతిశ్శాస్త్రసంప్రదాయముననుసరించినపునర్వసునక్షత్రము
నావను బోలియుండునని ప్రసిద్ధి. మఱియు సముద్రమునఁబడిననావతోఁ
బోల్చుపరిపాటి యీతనికి హెచ్చు. చూడుడు !

“మార్తాండుండు కొండప్రక్కం జిక్కి కడలి మొగయక్కలిం
దగులువడిన జోగునుంబోలె నెదురునడవ మరలం బజవనేరక చీకాకు
పడియున్నవాడు.”

కాశీ. ౨ ఆ. ౯౮ వ.

గీ. మహిళ, లావణ్యవార్ధిలో మదనుఁ డెక్కు

కప్పురపు జోగు కంటిమి కంటిమనుచు. నైష ౩ ఆ. ౧౦౧ ప.

శబ్దరత్నాకరకర్తలుమాత్రము సోఁగు=సరము అనునర్థమున
“సుడివడ్డముత్యాలసోఁగుబోలె” అని యుదాహరించియున్నారు. కాని
వ్రాతప్రతులన్నిటితో సరిపడుచు శాస్త్రసంప్రదాయమునకును సరి
పడిన సూరిగారిపాఠమే సరసమని సహృదయులకుఁ దోఁపకమానదు.

మఱియు నీపద్యమునందే “చిఱుతవోయిన మూఁకుటి చెలువుఁ
దాల్చి” యనుచోట “చిఱువ వోయిన మూఁకుటి చెలువుదాల్చి” అని
కలదు. క. గ చ. ట. నాల్గింటను నిట్టిపాఠమే కలదు. ద. ప్రతిలో

“చిలువవోయిన”యనియు, ప. పృతిలో చిలువదవోయిన యనియుఁ గలవు. ‘చిలువవోయిన’ అనుపాఠము గానరాదు. దీనికిఁ దర్వాతి పద్యమున జిహ్వావివేకంబు చిలువవోవ అనుచోటఁగూడ చిలువవోవ యనియే సూరిగారు వ్రాసికొన్నారు.

చిలువ=మొట్టి యను సర్థముగూడ నటఁ గాన్పించుచున్నది. మొట్టి పడిన మూఁతుటి చందమున విశాఖసత్వత్రము వింధ్యాద్రియందు హత్తు కొనె నను సర్థమం దెంతో సరసత్వము గాననగును. నైషధమందును నీచిలువవోయె నని ప్రయోగించినచోట చిన్నవోయె నని ముద్రిత ప్రతులయందుఁ బాఠము గాన వచ్చుచున్నది.

గీ. వగవనేటికి నేమనవచ్చు నిపుడు

చేతనాహుని కార్యంబు చిన్నబోయె నై ౩. ఆ. ౯౬ ప॥

సూరిగారి నైషధనిఘంటుపదసూచికయందును బరిషత్తుస్థక భాండాగారమునందలి వ్రాతప్రతులు పెక్కింటను కార్యంబు చిలువ వోయె” అనియే గలదు. పెక్కుప్రతులలో నొకే తీరునఁ గావచ్చు సూరిగారి “చిలువవోయిన” అను పాఠ మిట గ్రహింపనగును.

౪

సీ. గీ. పయ్యెదయు నిగ్గుఁబాలిండ్లఁ బ్రాచీనీక

తఱుచు పూయుదు రొడల గంధంబుఁ బసుపు.....

కాశీ. ౩ ఆ. 109 ప.

ఇయ్యది ముద్రితప్రతులందలి పాఠము. సూరిగారు “తఱుచు పూయుదు రోలగందంపుఁబసుపు.” అనుపాఠమును వ్రాసికొనినారు. వ్రాతప్రతులందును నిట్టిపాఠ మే గలదు. శ్రీనాథుఁడు కాశీ. ౩. ఆ. 212 వ పద్యమునను, నైషధము 6 ఆ-68 వ పద్యమునను “ఓలగంద ముతో” “ఓలగందంపుఁబసుపు” అని ప్రయోగించినాఁడు; కావున నిటఁ గూడ “ఓలగందంపుఁ బసుపు” అను పాఠమే సరసమయినదని గ్రహిం పనగును.

16. ఆంధ్రచ్ఛందము. 515

ఇందు 28 పత్రములుగలవు. వ్రాత చక్కనిది. తప్ప లంతగ లేవు. గ్రంథపాతము లేదు. వ్రాయసగానిపేరు లేదు. ప్రతి యంత పురాతనము గాదు. పత్రములు బాగుగానేయున్నవి. కవిపేరు తెలియదు. ఇటు జర్పింపఁబడిన విషయములు.

గణములు, గణప్రస్తారక్రమము, వట్టత్వములు, గణదశ ప్రాణములు, పొంతులు, దేవరాక్షసమనుష్యగణములు, రసవిద్యేషములు, యతులు, శకటరేఫములు, వృత్తలక్షణములును. లక్షణములు లక్ష్యములు చాలవఱకు స్వతంత్రములే. యతుల క్కుడాహరణములుమాత్రము కావ్యాలంకారచూడామణి, కాశీఖండము, మనుచరిత్రము, జైమినిభారతము, భాస్కరరామాయణము మున్నగు ప్రాచీనగ్రంథములనుండి కైకొనఁబడినవి. కాఁగా నీప్రతి యసమగ్రమై గానవచ్చెడిని.

గ్రంథారంభము:—

క. శ్రీవనితాసమభూతన

యావత్క్షోభార్ద్రాకుంకుమాంకితవత్సుకే

పావనతరచారిత్రున్

సేవింపఁ దలంతువాంశ శ్రీరఘురామున్.

సంక్షిప్తకరణము:—

క. వృత్తంబులు గణబద్ధము

లుత్తమమగు జాతులెల్ల నొసరఁగ మాత్రా

యత్తంబులు లఘువగు పురు

షోత్తమ యొకమాత్ర గురువు లోలి ద్విమాత్రన్.

గ్రంథాంతభాగము:—

అంద ప్రయకాంత—

నయనయ సల్గ-న్ దశయతి నానాబ్రమికాంతన్.

17. లక్షణగ్రంథము. 552

ఇది యొక సంకలితలక్షణగ్రంథము. ఇందుఁ దొలుత 22 పత్రములు కేతన ఆంధ్రభాషాభూషణము, పిమ్మట 64 పత్రములు-వేంకటేశాంధ్ర నిఘంటువు, ఆవెనుక 11 పత్రములు పైడిపాటి లక్ష్మణకవి ఆంధ్రభాషారత్నాకరము. అటుమీఁద వారణాసి వేంకటరాయప్రణీతంబైన ఆంధ్రకుసుమాకరము, పిమ్మట 9 పత్రములు లక్షణచంద్రికయు, ఆవెనుక అద్దహూరి రామదాసవిరచితంబైన సకలలక్షణసారమును గలవు. పత్రములు బాగుగనున్నవి. గ్రంథపాతములు లేవు. వ్రాత బాగుగ నేయున్నది. తప్పులు మెండు.

—లక్షణచంద్రిక—

ఇందలి లక్షణచంద్రికలో, గురులఘువిచారము, గణస్వరూపము, వృత్తలక్షణము, యతిప్రాసప్రకరణములునుగలవు. అసంపూర్ణము. కవిపేరు గానరాదు.

గ్రంథారంభము:—

గీ శ్రీమనోధననుతచర్యశివమహేశ
సర్వవత లసదచలాత్మజాకళత్ర
బాలజనములకెల్ల విస్ఫుప్తముగను
జేతు లక్షణచంద్రిక చిత్తగించు.

గీ. పూర్వకపులకు భక్తితో మ్రొక్కి నూత్న
కపుల వేడ్క నుటించి కాకపుల విడిచి
లఘుతరంబుగ జనులు సులక్షణంబు
దెలియ లక్షణచంద్రిక దెలుపు దీశ.

గ్రంథాంతభాగము:—

ప్రాసలకు ద్విప్రాసము-పెద్దిరాజు అలంకారమున-
క. క్రమముల పాదాదులయం
దమలములై రెండుమూడు సక్కరములవే

నమరినయది ద్వంద్వప్ర

సము లనఁగాఁ బరగువానిఁ జనుఁ గృతులందున్.

—సకలలక్షణసారము.—

ఇందు అక్షరగణాదిలక్షణములు, వృత్తలక్షణములు లక్ష్యములు, యతులస్వరూపోదాహరణములును గలవు. లక్ష్యములు చాలవఱకు స్వతంత్రముగ రచించిన పద్యములే. కొన్నిమాత్రము భారతమునుండి కైకొనఁబడినవి.

గ్రంథారంభము:—

క. శ్రీమనుకులాభిసోమా

సామజవర వరదసీల జలదశ్యామా

కామూరినుతనామా

శ్రీమందిరరామతీర్థ సీతారామ.

అవధరింపుము-అద్దనూరికుల సుధాద్ధీందుఁడగు శ్రీనివాససుతుఁడ రామదాసనామధేయుఁడను, సుజనవిధేయుండు నీపాదజలజసేవకుఁడను జానకీపతి-ఇందుఁజేర్కొనిన యతులు.

క. స్వరవర్గాఖండ ప్ర

దుర్గుబిందు పుతములును బ్రయుక్తాక్షరముల్

పరువడి నెక్కటి పోలిక

సరసయనన్ బదియవిధము లనఁ జను వల్లున్.

గ్రంథాంతభాగము:—

గీ. ఎంతదుష్టాత్ముఁడైన నిన్ నృహరి శౌరి

యిందిరానాథ గోవింద కృష్ణ వరద

యినకులాధీశ యన దయావృష్టి నేలె

దౌ దయాసాంద్ర రామతీర్థాచలేంద్ర.

“నలనామ సం॥ ఆషాఢ శు ౨ శుక్రవారంబోజన శేనాధిపత్యం శేషాచార్యులు వ్రాసినది అని తలచవలెను” అని కలదు.

18. లక్షణగ్రంథము. 1083

ఇందు 50 పత్రములుగలవు. వ్రాత చక్కనిది. తప్పలంతగలేవు. పదిపత్రముల తుదిభాగములు తునిగిపోయినవి. కవిపేరు గానరాదు. వ్రాయసగానిపేరును లేదు. గ్రంథపాతములేదు.

తొలుత రెండుపత్రములను కావ్యప్రకాశికలోని శ్లోకములు కొన్నిగలవు. ఆవెనుక నీలక్షణగ్రంథభాగము

అక్షరములు-తదధిదేవతలు, గణములు-తత్ఫలములు, గ్రహమై త్రివిరోధములు, ప్రాసరీతులు, యతులగతులుమున్నగునవి నిరూపింపఁ బడినవి. యతుల కుడాహరణములు-భారతము, భాస్కరరామాయణము, కాశీఖండము, కావ్యాలంకారచూడామణి, పారిజాతాపహరణము, శ్రీరంగమాహాత్మ్యము, క్షేమేంద్రము, మున్నగువానినుండి కైకొనఁ బడినవి.

గ్రంథారంభము:—

శా. శ్రీనాణీగిరిజేశదంతిముఖరాజీవాక్షులం గొల్చి వా
ద్దేవిం జిత్తములోన నిల్పుకొని శక్తింధక్తి గీర్తించి నా
నావిద్యత్సభలం మందిం దెలిపి నూత్నప్రాథ కావ్యక్రియా
ప్రావీణ్యంబున నుల్లసిల్లు కవితాప్రాజ్ఞుండనై యొప్పుదున్.

క. వానునకును వంతుండును

మానుసకును వంతుఁడుం గ్రమంబున శాబ్దా

నీనాంతనకారముపై

మానింప విభక్తు లెక్కు మఱియొకచోటన్.

గ్రంథాంతభాగము:—

తథజంబువసస్తరాజాకారవసస్త తిలకంబగు గాయు.

19. లక్షణగ్రంథము. 34

ఇందు 100 పత్రములు గలవు. వ్రాత యొక తీరుగ నున్నది. పత్రములు శిథిలములు గాలేదు. తప్పులు హెచ్చు. వ్రాయసగాని పేరు గానరాదు.

క్రమముగ- 3½ పత్రములు కవిజనాశ్రయమునందలి దోషాధికారము, 11½ పత్రములు కవిసర్పగారుడము, 4 పత్రములు చిత్రకవి పెద్దన లక్షణసారసంగ్రహమునందలి యతిలక్షణోదాహరణములు, 2 పత్రములు సంస్కృతశబ్దములు, 3 పత్రములు గౌరన లక్షణదీపికలోని యారంభభాగము, 23 పత్రములు యతిప్రాసస్వరూపోదాహరణములు, 13 పత్రములు ఆంధ్రభాషాభూషణము, 15 పత్రములు అక్షరగణాది దేవతాస్వరూపము, 14 పత్రములు అంగజవిజయమును గూడియున్నవి, కాఁగా నిందు ఆంధ్రభాషాభూషణము పూర్ణముగను, మిగిలిన గ్రంథభాగము లసంపూర్ణముగ నున్నవి. ఛందస్సునకు సంబంధించిన వివిధ గ్రంథస్థలక్షణములు మాత్ర మధికముగ నున్నవి.

20. లక్షణగ్రంథము. 4154

ఇందు 10 పత్రములుగలవు. వ్రాత బాగుగలేదు. తప్పులు మెండు. వృత్తలక్షణములు, గణముల శుభాశుభవిచారములును గలవు. కవిపేరుగాని వ్రాయసగాని పేరుగాని కానరాదు.

21. లక్షణగ్రంథము. 2808

ఇందు 11 పత్రములు గలవు. వ్రాత తిన్ననిది గాదు. పత్రములు శిథిలములు. లక్షణములు కవిజనాశ్రయముమున్నగు వానినుండి కైకొనబడినవి. అక్షరగణముల స్వరూపములు, మాతృకార్చన విధానమును నిందుఁ వ్రాయబడినవి. లక్షణములే గాని లక్ష్యములులేవు.

22. ఆంధ్రఛందస్సు. 3817

ఇందు 33 పత్రములుగలవు. వ్రాత తిన్ననిదిగాదు, అయినను తప్పు లంతగ లేవు. విషయము క్రమబద్ధముగ లేదు. పత్రములు మొదటను జివరను దునిగి పోయినవి, ... “సరసయ్యగారి ఛందస్సులో చూచి తాడి కొండ వీరభద్రప్ప స్వహస్తంగా వ్రాసుకోవమన్నది” అని యొక పత్రమునఁ గలదు. కొన్ని లక్షణములు భీమచందస్సులోనివి, మఱికొన్ని

యితర ఛందస్సులలోనివిని గలవు. అక్షరగణస్వరూప ఫలవిచారము గలదు.

23. లక్షణగ్రంథము. 281

ఇందు 40 పత్రములు గలవు. వ్రాత సరిగాలేదు. తప్పులు మెండు. పత్రము లటనటఁ గ్రమిదష్టములు, శిథిలములును. వ్రాయసగాని పేరు గానరాదు. క్రమముగ 11 పత్రములు యతుల స్వరూపోదాహరణములు, 13 పత్రములు వివిధవిషయములు, 16 పత్రములు ఆంధ్ర భాషార్ణవమును గలవు. యతులలక్షణములు కవిసర్పగారుడము మున్నగువానినుండి కైకొనఁ బడినవి.

ఇందుఁ గూర్పబడిన భాగములన్నియు నసంపూర్ణములే.

24. బాలబోధచ్చందస్సు. 909

ఇందు 40 పత్రములు గలవు. వ్రాత యొకతీరుగ నున్నది. తప్పులు మెండు “ప్రమాదీచ ఆషాఢ బ. ౧౦. శుక్రవారంరోజున దెండులూరి క్షీరారామలింగమూర్తి భీమన్నగారి ఛందము పూర్ణముగా వ్రాసెను” అని 25 వ పత్రమునఁ గలదు. కాని లక్షణము లొక్క భీమనఛందము నుండియేగాక కవికంఠపాశము, లక్షణదీపిక, సాహిత్యరత్నాకరము, సాహిత్యచంద్రోదయము వాదాంగచూడామణి మున్నగువానినుండి కైకొనబడినవి. లక్ష్యములును నారాయణశతకము, భీమనఛాటుధార, జైమినిభారతము, మనుచరిత్రము, విజయవిలాసము, కుసుమాయుధకవి కృష్ణవిజయము, శ్రీనాథుని వీధినాటకము, కాశీఖండము, శ్రీరంగ మాహాత్మ్యము, కళాపూర్ణోదయము, నీతిభూషణము, రఘుపతిశతకము, విశ్వేశ్వరశతకము, నాచనసోముని వసంతవిలాసము, విష్ణుచిత్తీయము, నన్నెచోడుని కుమారసంభవము, పండితారాధ్యుని శివతత్త్వసారము మున్నగువానినుండి కైకొనఁ బడినవి.

గ్రంథారంభము :—

క. అందముగ బాలబోధ

చ్చందంబొనరింతు విబుధజనులకుఁ గర్ణా

నందముగఁ బూర్వసత్కవి

బృందము వచనానుసరణిఁ బ్రీతి దలిర్పన్.

గ్రంథాంతభాగము :—

వర్గవల్ల కు—

ఉ. భానుకులేశుడంపఁ దనబంధురకీర్తులు చంగలింప నా

జానకి సంతసింప సురశత్రుల గుండెలు నావలింప స

న్మారముగా నటింప దశమస్తకుకొంప వహింపవే భళి

మానిత శౌర్యవంత హనుమంత మరంత పరాక్రమోన్నతా.

ఇందుఁ దొలుత నక్షరగణస్వరూపములు, పిమ్మట ప్రాసములకు యతులకు లక్షణోదాహరణములు, వృత్తలక్షణములు, గణాధిదేవతలు తత్ఫలములు, మున్నగుచవిగలవు. ఇంతకుముందు పేర్కొనిన 3488 వ సంఖ్యగల ప్రతియొకటి యతిస్వరూపోదాహరణములు, నిందలి యతి స్వరూపోదాహరణములు నొక్కటిగానున్నవి. కాని ప్రకరణములలో మార్పు గానవచ్చుచున్నది. ఆప్రతిలో సంధిశబ్దసమాసాది లక్షణములధి కముగనున్నవి.

మచ్చునకిందలి యొకఘట్టము :—

అఖండవడికి లక్షణము :—

ఉ. మానుగ విశ్రమాక్షగ సమన్వితమై స్వరమూదిసం దదీ

యానుగుణాక్షరంబె కొనియైనను జెప్పఁగ నొప్పు నీక్రియన్

భానుసహస్రభాసి వృషభాధిపుఁడన్నటు లర్థయుక్తమై

పూనినచో నఖండవడి పొల్పుగు నాదికవిప్రణీతమై.

ఇందుకు నుదాహరణము :—

ఉ. మానుగ నింద్రచంద్రగణమధ్యమునందు యతిప్రయుక్తమై
కానఁగనైన దత్స్వర వికల్పముసేయక యట్టివర్ణ మే
పూన నఖండనామవళి పొల్పుగునాదికవి ప్రణీతమై
భానుసహస్రభాసి వృషభాధిపుఁ డన్నటు లర్థయుక్తమై.

ఇందుకు సూత్రము లక్షణవిలాసము.

సీ. వినుమఖండయతికి విశ్రమస్థానంబు

నందర్థయుక్తమా నట్టిపదము

విభజించి చూడఁగా విరతి దాపలికడ

యక్షరంబు-లింద్రగణము లగుచు (?)

వలపలిమాత్రలు వలనొప్పు నవి చంద్ర

గణములైయుండ నఖండ మంద్రు

గాక యఖండమై గణములుపొందక

నవి సమాసముతోడ నలరియున్న

నన్యపదమైన నిత్యసమాస మంద్రు

అట్టిసంధులు దెలిసిక యాయ్యలకును

రంగధాముండు కరుణాంతరంగుఁ డగుచు

నిత్యశుభ మిచ్చుఁ గృతులందు నిలుచునట్లు.

ఆ. వె. ఈ యఖండవడి మహితబుద్ధితెలియని

వారు చెల్లదనుట గారణముగ

చతురబుద్ధి పెక్కుసమ్మతులే న్నాయుదు

నిచ్చ సుకవివరులు మెచ్చుగాఁగ.

ఇందుకులక్ష్యములు, విరాటపర్వము, రామాయణము, జైమినిభారతము, మహాకవిప్రయోగము, శ్రీనాథుని వీధినాటకము మున్నగువాని నుండి చూపఁబడినవి.

25. లక్షణగ్రంథము. 483

ఇందు 24 పత్రములు గలవు. ప్రాత యొకతీరుగ నున్నది. తప్పులు మెండు. కవిపేరు తెలియదు. ప్రాయసగానిపేరు గానరాదు. పత్రములు తుదిని శిథిలము లయినవి.

తొలుత సులక్షణసారములోనిపద్యము లొకకొన్నిగలవు. యతి ప్రకరణము 909 సంఖ్యగల బాలబోధచ్చందమునందలి యతిప్రకరణము తోఁ జాలవఱకు సరిపడుచున్నది. అక్షరములు, గణములు, రాసులు, వృత్తములు, ప్రాసములు, యతులు మున్నగువాని లక్షణోదాహరణము లిందుగలవు. కాఁగా నీప్రతిమసరుగ్రము.

గ్రంథారంభము.

క. శ్రీ వల్లభయతిగణ సం

సేవితపాదారవిందుఁ జింతితఫలచున్

భావజగురు నలఘుచ్చం

దోవినుతు మురారి భక్తితో వినుతింతున్.

గ్రంథాంతభాగము.

కవిసర్పగారుడే:—

మ. అనలుం డీశుఁడు రాశి మేషము గ్రహంబా భాముఁ డత్తార సం
ప్రణతిన్ గృత్తిక దైత్యమాగణము వై రాజ్యంబు వంశంబ మే
కనెఱిన్ యోనిఫలంబు భీరసము శృంగారంబు సత్కాంతితో
కనదచ్చచ్చవి మించు నా రగణ మేకాలంబు ధాత్రీస్థలిన్.

వాదాంగచూడామణౌ శ్రీశ్రీశ్రీ

26. కవిజనాశ్రయము. 3

ఈప్రతి 111 పత్రములు కలది. ఇందుఁ దొలుత 43 పత్రములు మండ లక్ష్మీనృసింహకవి రచించిన ఆంధ్రకౌముదియు, ఆ వెనుక 68 పత్రములు కవిజనాశ్రయమును. ప్రాత బాగుగ నేయున్నది. తప్పు లంతగ లేవు.

గ్రంథపాతము లేదు. కవిజనాశ్రయమున పట్టత్యయాధికారాంత
భాగము వ్రాయబడినది.

27. కవిజనాశ్రయము. 65

ఇందు 25 పత్రములు గలవు. పత్రములు శిథిలములుగా లేవు.
వ్రాత యొకమాదిరిగ నున్నది. గ్రంథపాతములేదు.

గ్రంథారంభము:—

క. శ్రీవల్లభ యతిగణసం
సేవితపాదారవిందుఁ జింతితఫలదున్
భావజగురు నలఘుచ్ఛం
దోవినతు మురారి భక్తితో వినుతింతున్.

అక్కఱల స్వరూపనిర్ణయముతో నీభాగము ముగిసినది.

28. కవిజనాశ్రయము 164.

ఇందు 114 పత్రములు గలవు. క్రమముగ 94 పత్రములు రంగ
రాట్చందమును, 10 పత్రములు టీకలతోను ప్రస్తారపటములతోను
గూడిన కవిజనాశ్రయమునందలి పద్యములును, 10 పత్రములు నానార్థ
నిఘంటువును గలవు. రంగరాట్చందమునఁ దొలిపత్రము లేదు. పిమ్మట
గణలక్షణములతో నీగ్రంథ మారంభింపబడినది. వ్రాత చక్కగ
నున్నది. తప్పు లంతగలేవు, వ్రాయసగానిపేరు గానరాదు.

గ్రంథారంభము:—

క. శ్రీ కాంతాది ప్రియవా
క్త్రీకాంత జగత్ప్రియైక సేవితనుతవి
జ్ఞానాంత దివ్యకావ్యస
దేకాంతనితాంతకాంతి నీవుత మాకున్.

29. కవిజనాశ్రయము 320.

ఇందు 28 పత్రములు గలవు. వ్రాత చక్కనిది. తప్పు లంతగ
లేవు. మూఁడాశ్వాసులు గలవు. సంపూర్ణము. ఉన్నంతదనుక గ్రంథ

పాతము లేదు. పత్రము లటనటఁ గ్రమిదవ్వములు. “సముద్రాల నాయ
క్క- సామయ్యకుమారుఁడు కృష్ణుఁడు వ్రాసినది” అని తుదిని గలదు.

19 వ పత్రమువెనుక స్థితి వ్రాతఁగలదు.

“ఉత్తమగండచ్చందం, హనుమచ్చందం, అనస్తచ్చందం, కవి
రాక్షసచ్చందం, జయదేవచ్చందం, గోకర్ణచ్చందం, నీలకంఠచ్చందం,
ఆదిభీమనచ్చందం, అనగా ౮ విధముల ఛందములు. ఈ ౮ ఛందములు
గావే లక్షణగ్రంథము లనగాను.”

అన్నయభట్టు లక్షణసారం పిన్నకోట పెద్దిరాజు అలంకార
శాస్త్రం, రఘునాథయ్య లక్షణదీపిక. భైరవన్న కవిగజాంకుశం, అప్పన్న
ఆంధ్రప్రయోగరత్నాకరం, ఎఱ్ఱాప్రగడ కవిసర్పగారుడం తాతంభట్ల
కావ్యచింతామణి, మల్లన్న వాదాంగచూడామణి, ఇవి మొదలైన
లక్షణకావ్యములు.”

గ్రంథారంభము:—

క. శ్రీపతివందు్య విశాలా

క్షీపతిని భజించి యిష్టసిద్ధులు వరుసక

బ్రాపింపఁగ గణనాథుని

శ్రీపాదములెరఁగ మాకుఁజెందినవేడ్కన్,

గ్రంథాంతము.

ఇది వాగ్గీంద్రచూడామణి చరణసరసీరుహ మధుకరాయమాణ
కవిజనాశ్రయ శ్రావకాభరణ విరచితంబైన మహాప్రబంధంబునందు
భీమచందము సర్వంబును తృతీయాశ్వాసము.

30. కవిజనాశ్రయము. 257

ఇందు 30 పత్రములు గలవు. పత్రములన్నియు శిథిలములు.
వ్రాత సరిగాలేదు. తప్పులు మెండు. తొలుత 10 పత్రములు, నరస
భూపాలీయములోని నాయకప్రకరణమునందలి పద్యములును, ఆవెనుక
నిరుపదిపత్రములు కవిజనాశ్రయమును గలవు. వ్రాయసగాని పేరులేదు.

31. కవిజనాశ్రయము 31.

ఇందు 188 పత్రములు గలవు. వ్రాత బాగుగనేయున్నది. పత్రములు శిథిలములు. తొలుత 181 పత్రములు గణపవరపు వేంకట కవి విరచితమయిన లక్షణశిరోమణియును* ఆవెనుక 7 పత్రములు కవి జనాశ్రయమును గలవు. ఈభాగమున కవిజనాశ్రయమునందు సంజ్ఞాధికార మొకకొంతగలదు.

32. భీమసఛందస్సు 81.

ఇందు 17 పత్రములు గలవు. వ్రాత చక్కనిది. తప్పు లంతగ లేవు. గ్రంథపాతములేదు.

గ్రంథారంభము.

క. శ్రీవల్లభ యతిగణసం

సేవితపాదారవిందుఁ జింతితఫలదున్

భావజగురు నలఘుచ్ఛం

దోవినుతు మురారి భక్తితో వినుతింతున్.

షట్ప్రత్యయాధికారనిర్ణయముతో సీప్రతి ముగిసినది.

33. భీమసఛందస్సు 1780.

ఇందు 54 పత్రములు గలవు. వ్రాత సరియయినదికాదు. తప్పు లంతగ లేవు. ఉన్నంతదనుక గ్రంథపాతము లేదు.

“శ్రీకాంతాది ప్రియవాక్” ఇత్యాదిగా “సుందరవృత్త”యను వృత్త లక్షణమువఱకుఁగల కవిజనాశ్రయభాగ మిందుఁగలదు. వ్రాయసగాని పేరు గానరాదు.

34. భీమసఛందము 391.

ఇందు 130 పత్రములు గలవు. వ్రాత బాగుగనే యున్నది. 60 పత్రముల తరువాతి పత్రములు నడుమఁ గ్రిమిదష్టములై నవి. ఇందు 8

గ్రంథములు కూడియున్నవి* ఏనిలో 22 పత్రములు కవిజనాశ్రయము.
దోషాధికారము తుదివఱకుగల భాగమిందు గలదు. అసంపూర్ణము.

ప్రారంభము :—

“ శ్రీకాంతాతిప్రియవాక్ ” ఇత్యాది కందపద్యము.

తుదిభాగము :—

క. అన నిట్టివి దశదోషము

లనఁజనుఁ గృతి నివియ వెండి యతిశయకరమై

చనుఁ గొన్నియెడల ధీరుల

మన మలరఁగఁ జెప్పిరేని మల్లయరేచా.

క. జయదేవాదిచ్ఛందో

నయమున సంక్షేపరూపునం జేయుచు.....

అనంతుని ఛందము.

ఈప్రతిలోనే 8 పత్రములు అనంతుని ఛందము ప్రథమాశ్వాస
భాగము మాత్రము గలదు. ఈపత్రములు నడుమ శిథిలములు.

గ్రంథారంభము :—

శా. శ్రీరామా కుచమండలీమిళిత కాశ్మీరార్ద్ర వక్షంబుతో

పారావారతరంగసంగతలసత్పర్యంక భాగంబుపై

కారుణ్యామృతపూరపూరితకటాక్షశ్రీలఁ బెంపొందు గం

భీరస్వాంతుఁ డనంతుఁడాశ్రిత జనాభీష్టప్రదుం డెల్లెడన్.

గ్రంథాంతము :—

“ ఇది లక్ష్మీవల్లభవరప్రసాదలబ్ధవాగ్విభవ తిక్కనామాత్య
సంభవ, సకలకవిజనవిధేయ అనన్తనామధేయ ప్రణీతంబైన ఛందోప
ర్ణగబునందు గద్యపద్యాది కావ్యలక్షణంబును, గురులఘునిర్ణయం

* చూ. పరివత్స స్తక భాండాగారము మూడవ భాగము. సంపుటము 2౯
సంచిక. ౨-3. పుట 20-22

బును గణనిరూపణంబును, ఉపరిగణసంజ్ఞయుఁ బ్రాసయతుల విశేషంబులన్నవి ప్రథమాశ్వాసము ”

35. లక్షణసార సంగ్రహము. 4441

చిత్రకవి పెద్దనార్యునిచే రచింపఁబడినది. 25 పత్రములు కలది. వ్రాతమంచిది. అక్కరములు మిక్కిలి సూక్ష్మములు. తప్పులు లేకపోలేదు. 25 వ పత్రము ప్రారంభమున కొలఁదిభాగము తునిఁగిపోయినది. మూఁడాశ్వాసములు సంపూర్ణముగనున్నవి. “దుర్మిఖి సంవత్సర పుష్య శు ౩ ల్లు శ్రీమత్థాదిరీ నృసింహస్వామి సత్కృపను చిత్రకవి బుచ్చయ్య చార్యుల తమ్ముడు రామాచార్యులు వ్రాసిన లక్షణసార సంగ్రహము నకు శుభమస్తు” అని తుదిపత్రిమునఁ గలదు.

“ఆమీఁదఁగొండలు కవిగ్రామణు లిరువదియు నేడు గావించి రొగిన్ ” అని యప్పకవి తృతీయాశ్వాసాదినిఁ బేర్కొనిన కవిగ్రామణి యీతఁడే.

గ్రంథారంభము :—

శా. శ్రీరామాధిప పాదపద్మయుగసంసేవామనీపాతి భూ
పారేఖోజ్జ్వలదీప్యమూర్తి వటుకాచారుండు శౌర్యక్రియా
మారారాతి కుమారవద్యుఁడు హనూమంతుండు మాకిచ్చు గం
భీర శ్రీకరకావ్యగుంభనవచోఽభీష్టార్థముల్ సత్కృపక.

అని యిష్టదేవత్యాస్తుతిభాషణంబుచు, సుకవీశ్వర భూషణంబునం జేసి లక్షణసారసంగ్రహంబు నుపక్రమించువాడనై

సీ. శ్రీ హనుమద్వర స్థిరసత్కవిత్వ ద

తుండ భారద్వాజ గోత్రజుండ

శుభకర శుక్లయజుశ్శాఖకా ప్రభా

సురుండ కాత్యాయన సూత్రముతుండ

మహిని పార్శ్వించాల మంచిరాజేంద్రుని

కాచధీమణి చన్నఘరుని పౌత్రుఁ

డను సర్వధీరు నందనుడ కాశ్యపగోత్ర
కలితుడై తగు నల్లగట్టయైల
యార్య జాహిత్రుడను లక్కమాంచి కాత్మ
గర్భ జలధిచంద్రుడ చిత్రకావ్యధనుడ
ధారుణీశ మాన్యుండ కందాళ యన్న
గారి శిష్యుడ పెద్దన కవివరుండ.

క. అతులిత గుణమంతున కా
నతజన తరుతతి వసంతునకు మాణవక
వ్రతజితకంతునకు ధరా
నుత నెలలూరి పురీహనుమంతునకుకా.

అని యీరీతిగ నీలక్షణగ్రంథము వెలలూరి హనుమంతునకుఁ
గృతియొసఁగఁబడినది. లక్ష్యలక్షణములన్నియు స్వయముగ రచింపఁ
బడినవే.

గ్రంథాంతభాగము :—

పంచచామరము :—

గృణీ తృణీ కృతారి వీరఘోరపూరగారలం
కిణీ ఘృణీన మశరాతి కీర్తిమాలికా
మణీ ఘృణీయ కంపనా సుమాతరిస్ఫురద్భుజా
ఫణీ గుణేంద్ర ముఖ్యదేవపంక్తిదత్తసద్వరా.

ఇతి శ్రీ హనుమద్వరప్రసాదలబ్ధసారస్వతపాత్ర, భారద్వాజ
గోత్ర పవిత్ర, సర్వయామాత్యపుత్ర, చిత్రకవి పెద్దనార్య ప్రణీతంబైన
లక్షణసారసంగ్రహంబున రేఖరకారభేదంబులును, దశరూప నాటకసం
జ్ఞలును, షట్పత్తయ విశేషమార్గంబులును గల సర్వంబును తృతీయా
శ్వాసము.

36. సులక్షణసారము. 2407

ఇందు 31 పత్రములుగలవు. వ్రాతతిన్నది. పత్రము లటనటఁ దృటితములై నవి. వ్రాయసగాని పేరు గానరాదు. తప్పలంతగాలేవు. తొలుత 23 పత్రములు సులక్షణసారమును, ఆవెరుక 11 పత్రములు ఆతుకూరి మల్లన, అప్పకవీయముచుండి యేర్చి కూర్చిన రేఫశకటరేఫ నిర్ణయమును గలవు. కాఁగా నిందు సులక్షణసారము తుదిపఱకుఁగలదు.

గ్రంథారంభము :—

శా. శ్రీరామా కుచమండలీ మిభిత కాశ్మీరార్ద్రా వక్షంబుతోఁ
బారావారతరంగ సంగతలసత్పర్యంక నాగంబుపైఁ
గారుణ్యామృత పూరపూరిత కటాక్షశ్రీలఁ బొంపొందు గం
భీరస్వాంతుఁడనంతుఁ డాశ్రితజనాభీష్ట ప్రపంచెల్లెడఁ.

గ్రంథాంతభాగము :—

క. అందంబుగ దశవిధముల

ఛందంబుల లక్షణములు సకలకృతులలోఁ

జెందిన ప్రయోగ విధతులఁ

బొందికగాఁ గూర్చినాడఁ బుధులొనఁగఁ.

రేఫ ఆకారనిర్ణయమునఁ దొలుత సీసమాలికలును, పిమ్మట పదములపట్టికయును గలవు.

37. సులక్షణసారము. 1456

ఇందు 41 పత్రములు గలవు. వ్రాతతీసు కన్నడమోక్షిరున్నది తప్పలంతగా లేవు. ఉన్నంతవఱకు గ్రంథపాతముచులేదు. తొలిపత్ర మొక కొంత త్రుటితమయితి. వ్రాయసగాని పేరు కానరాదు.

ఇందు 27 పత్రములు సులక్షణసారము (అసంపూర్ణము) ను, ఆవెరుక 4 పత్రములు చిల్లరగద్యములును, తుదిని 10 పత్రములు గీత గోవిందములోని కొంతభాగమునుగలవు. సులక్షణసారములోని కృత్యాదిపద్యములు పైప్రతిని బోలియున్నవి.

38. సులక్షణసారము. 1980

ఇందు 40 పత్రములు గలవు. క్రమముగ 16 పత్రములు సులక్షణసారము (అసంపూర్ణము) ను, 11 పత్రములు ఆంధ్రనామశేషమును, ఆవేరుక 13 పత్రములు వివిధపద్యములును గలవు. వ్రాతసరియయినదిగాదు. తప్పులుమెండు. పత్రములు క్రివిడప్టములు శిథిలములును. వ్రాయసగాని పేరు, కవిపేరుగాని కానరావు. వృత్తలక్షణ లక్ష్య నిరూపణముతో నిండలివ్రాత ముగిసిరిది.

39. సులక్షణసారము. 1434

ఇందు 30 పత్రములుగలవు. వ్రాతచక్కనిది. తప్పులంతగలేవు పత్రములు శిథిలములుగాక మంచిస్థితిలోనున్నవి. ఉన్నంతదనుక గ్రంథ పాతములేదు.

గ్రంథారంభము :—

శ్రీ పద్మశైలనాథుని

పాపధావంతార్కు భక్తపాలను హరి ల

క్షీపతిని భోగిశయనుని

శ్రీ పదపద్మములూ మదిని సేనింతునిలక.

పిమ్మట “ శ్రీవల్లభయతిగణ సంసేవిత ” ఇత్యాదిగా మొదలిడి వృత్తలక్షణ నిరూపణము తుదివఱకుఁ వ్రాయబడినది. అక్షరగణరాశ్యాది వివేచనము నడుమఁ గలదు.

40 సులక్షణసారము. 1432

ఇది 200 పత్రములుగలది. వ్రాత మంచిది. తప్పులును గలవు. గ్రంథపాతములు లేవు. క్రమముగ 6 పత్రములు సులక్షణసారము, 18 పత్రములు ఆంధ్రనామసంగ్రహము, 16½ పత్రములు భాగవతము (తెలుఁగు) తృతీయస్కంధమును, 12 పత్రములు “సాంబశివా మహాప్రభో” అను మకుటముతోఁగూడిన శతకమును నిందుఁగలవు. వీనిలో

సులక్షణసారము “విద్యలలోపల నుత్తమవిద్య కవిత్వంబు” ఇత్యాదిగా నారంభింపబడి.

నజభజజ జరాచంపక

మసజ సతతగమననాథు (?) మత్తేభకుడా

సభరతనమయతలీలా

భరనభ భరనగములందు గణములుచెల్లున్. ?;

అనుపద్యమువశకును గలదు. ఆంధ్రనామసంగ్రహము, భాగవత భాగమును సంపూర్ణములు. మిగిలినవి యసంపూర్ణములు.

ఉ. శ్రీజలధౌత హేమవతి చిత్తసుధారససాన....

గ్రాజగబంధనస్మర హరాననహాన ధరాధరాస్పితా

రాజకిరీట పంచముఖరంజిత శుభ్రశరీరబంధురా

భోజభవానుతాంఘ్రి పతిభూషణ చంద్రహుతాశనార్కఘో

రాజిత కాళహస్తి మణిగోపుర సాంబశివా మహాప్రభో.

ఇట్టి మకుటభూషితములయిన 70 పద్యము లీశతకమునగలవు. పద్యములన్నియు నయిదయిన పాదములు గలవిగఁ గన్పట్టుచున్నవి.

41 సులక్షణసారము. 3439

ఇది లింగమకుంట తిమ్మకవి విరచితము. అసంపూర్ణము. ఇందు 27 పత్రములుగలవు. నవాత మిక్కిలి క్రిక్కిరిసియున్నది. తప్పలంతగ లేవు. తొలుత పదిపత్రముల చివరిభాగములు విరిగిపోయినవి. మిగిలిన పత్రములుచు నటనటఁ గ్రిరుదవ్వములు. ప్రతిమాత్ర మంతగా శిథిలము గాదు.

గ్రంథారంభము:—

క. శ్రీనితాసమ భూతన

యావక్షోజార్ద్ర కుంకుమాంకిత వత్సున్.

పావనతరచాత్మన్

సేవిచెడ చదలువాడ శ్రీరఘురామున్.

సీ.ట్టరు

శిష్యుండ కవితావిశేషతులిత

సర్వార్థ పౌత్రుండ సస్థుణ గణలక్ష్మ

ణాయతిమ్మాంబకును సుతుండ(?)

పేరుస మాంచ పెదరామ కవివరు

.....వృ

మత్స్యపురాణ వామనపురాణాది స

త్కవితలకెల్ల విలేఖరుండ వృద్ధ

కుంటి కోతిరలింగమ కుంటనామ

పట్టణస్థితుండనగ సౌభాగ్య

.....నమరువాడ.

ఇందలి లక్షణములు స్వయముగ రచించినవి కొన్నియు, శ్రీ ధర్మచందము, గోకర్ణచందము, అధర్వణచందము, వాదాంగచూడామణి, కవిసర్పగారుడము, కవిగజాంకుశము, మున్నగు ప్రాచీనలక్షణ గ్రంథములనుండి కైకొనినవి కొన్నియును.

గ్రంథాంతభాగము:—

క. సీసమునకు గీతమునకు

ప్రాసవిరామంబు చెప్పఁ బరఁగును గృతులన్

42. సులక్షణసారము. 2977

ఇదియు లింగమకుంట తిమ్మన విరచితమైన సులక్షణసారమే. కృత్యాదిపద్యములు రెండుమాత్రమిందుఁ గానరావు. మిగిలిన భాగము చాలవఱకు 3439 సంఖ్యగల పై ప్రతిని బోలియేయున్నది. ఇందు 39 పత్రములు గలవు వ్రాత చక్కనిది. తప్పలంతగ లేవు. గ్రంథపాఠము లేదు.

ప్రారంభము:—

క. శ్రీ కాంతాదిప్రియ వా

శ్రీకాంత జగత్ప్రియైక సేవిత నుత వి

ద్యాకాంత దివ్యకావ్య స

దేకాంత నితాంతకాంతు లీపుతమాకున్.

క. లక్షణ శాస్త్రములెల్లను

రక్షించుట కొంతకొంత యెఱిగినవాడన్ (?)

లాక్షణికానుగ్రహతను

లక్షణసారం బొనర్తు లక్ష్యము లమరన్.

గ్రంథాంతభాగము:—

దేశీయవడికి లక్ష్యము-నై ప్రథము

సీ. విరహిణీ జనమహాదురిత పంకకళంక

కలుషితాత్మకుడైన ఖలుఁడెవ్వఁడె.

చదరు లుమిసెడికొటివి దెయ్యంబువ్వఁడె.

సులక్షణసారంబునందు మహాప్రబంధంబునందు సర్వంబును తృతీయా
శ్వాసము. “శ్రీమాన్ కొంకొండభట్టరు వెంకటకొండయ్య వ్రాసుకొన్న
సులక్షణసారము. ప్రభవనామసం॥ భాద్రపద శు ౩ ఆదివారంరోజున
వ్రాసుకొన్నపు స్తకం” అని తుదిపత్రమునగలదు.

43 ఆనందరంగరాట్టండము. 22

ఇందు 158 పత్రములుగలవు. వ్రాత తీరుబాగుగ నేయున్నది.
తప్పలంతగలేవు. పత్రములకొనలు కొంచెము విరిగినవి. ఉన్నంతదనుక
గ్రంథపాతములులేవు. తొలుత 143 పత్రములు రంగరాట్టండమును,
ఆవెనుక 15 పత్రములు భారతము ఆదిపర్వము ప్రథమాశ్వాసమును
గలవు. వ్రాయసగానిచేరు గానరాదు.

కాగా నిందు రంగరాట్చందము నాలుగాశ్వాసములు సంపూర్ణముగనున్నవి. పీఠిక పద్యములులేవు.

గ్రంథారంభము:—

క. శ్రీరామారమణ పదాం
భోరుహ 'పూజావిశేష బుధసత్కవిమం
దారా విపక్షశైల శ
తారా యానందరంగధరణీరమణా.

గ్రంథాంతగద్యము:—

ఇతి శ్రీమదుమాసేశ్వర కరుణాకటాక్షలబ్ధ సాహితీవిభవ ధర్మవెచ్చకులజలధికుముదమిత్ర, వేంకటకృష్ణార్యపుత్ర, విద్యజ్ఞనమిత్ర, కుకవిజనతాలమిత్ర, ఆద్యేల కమ్మెనియోగి కులీన లక్షణకవి కస్తూరి రంగయ ప్రణీతంబై సతనంద రంగచ్ఛందంబను లక్షణచూడామణియందు సర్వంబును చతుర్థాశ్వాసము.

43 రంగరాట్చందము. 22

ఇందు 150 పత్రములుగలవు. వ్రాత చక్కనిది. తప్పులంతగ లేవు. గ్రంథపాతములేదు. నాలుగాశ్వాసములు పూర్ణముగ నున్నవి. పీఠిక పద్యములు లేవు. “కాశయక్తిసం॥ పుష్పబ॥ అష్టమిగురువారం వర్కులమిరెపు అప్పల్రాజుకుమారుడు అచ్చిరాజు ఈ ఆనందరంగచ్ఛందంబు వ్రాసుకొనెను.” అని తుదిని వ్రాయబడినది.

44 రంగరాట్చందము. 553

ఇందు 51 పత్రములుకలవు. వ్రాత బాగుగ నేయున్నది. తప్పులు లేకపోలేదు. తొలి మూడుపత్రములు సగము విరిగిపోయినవి. ద్వితీయాశ్వాసమునందలి 138 వ పద్యము మొదలుగ తృతీయాశ్వాసము తుదివఱకు నిందు వ్రాయబడినది. వ్రాయసగానిపేరులేదు.

45 రంగరాట్నాండము. 165

ఇందు 66 పత్రములు గలవు. వ్రాత చక్కగా నున్నది. తప్పు లంతగఁ గానరావు. తొలిపత్రము లేదు. మిగిలిన పత్రము లటనటఁగ్రమి దష్టములు. ప్రథమాశ్వాసమునందలి 13 వ పద్యము మొదలుగ చతుర్థాశ్వాసమున వట్ప్రిత్యయాధికారాంతము వఱకుఁ గల భాగమిందుఁ గాన వచ్చెడిని. వ్రాయసగాని పేరుగాఁ రాదు.

46 రంగరాట్నాండము. 349

ఇందు 35 పత్రములుగలవు. వ్రాతతీరు బాగుగలేదు. పత్రములు క్రిమిదష్టములు. తప్పులు మెండు. ప్రథమాశ్వాసాది నారంభించి ద్వితీయాశ్వాసము తుదివఱకు నిందుఁగలదు. ఆరంభమున—

క. శ్రీ వనితా తాండవలసి

తావాసవిలాస మందహాసవదనరా

జీవ తిరువెంకటేంద్రుని

శ్రీ విజయానందరంగవృషసారంగా

అను నీపద్యముగలదు. తుదిని “ఈపుస్తకం ఆత్మూరి శంకన్నా యడి ఆనందరంగచ్ఛాండము. విరోధికృత్ నామసంవత్సర వైశాఖ బహుళ పక్షీబుధవారం శ్రవణనక్షత్రంనాడు యిరువై ఘడియలకువ్రాసి ఆయెను” అనికలదు.

47. రంగరాట్నాండము. 882

ఇందు 77 పత్రములు గలవు. వ్రాతతీరు బాగుగనే యున్నది. తప్పు లంతగలేవు. నాలుగాశ్వాసములు సమగ్రముగా నున్నవి. కాని ఆశ్వాసము లంకములని పేర్కొనఁబడినవి. “వక్కలంక పరదేశం తెరుగు ఛందస్సు పుస్తకం” అని ముఖపత్రమునఁ గలదు.

48. రంగరాట్నాండము. 3854

ఇందు 41 పత్రములు గలవు. వ్రాత యొకతీరుగ నున్నది. తప్పులు మెండు. వ్రాయసగానిపేరు గానరాదు. ఈప్రతిలోని విషయ

ముపై ప్రతులందువలె గ్రమబద్ధము గాకున్నను యతిప్రకరణము మా
త్రమురంగరాట్చందములోనిదే. ఆభాగమే విపులముగ నున్నది. తొలుత
కవిజనాశ్రయమునందలి లక్షణము లొక కొన్ని గలవు.

ప్రారంభము.

క. శ్రీకాంతాతిప్రియవా

క్రీకాంత జగత్త్రయైక సేవితనుత వి

ద్యాకాంత దివ్యకాంత స

దేకాంత నింతాత కాంతి యీవ్రత మాకున్.

గ్రంథము తుదిభాగము.

క. కొందఱికిఁ దె నుఁగు గుణమగు

గొందఱికిన్ సంస్కృతంబు గుణమగు రెండున్

గొందఱికి గుణము నగు నే

నందఱు మిప్పింతుఁ గవిజనాశ్రయ కరుణన్.

తుదిని మూఁడు పత్రములలో చిల్లరపద్యములు గలవు.

49. అప్పకవీయము.

ఇందు 90 పత్రములు గలవు. వ్రాత చక్కనిది. తప్పలంతగ లేవు.
ప్రతి మిక్కిలి శిథిలమైనది. పత్రము లంతటను గ్రమిదప్తము లైనవి
నాలుగాశ్వాసములు పూర్ణముగ నున్నవి. తుదిపత్రములలో ప్రస్తార
పటములు గలవు. వ్రాయసగానిపేరు గానరాదు.

గ్రంథారంభము.

శా. శ్రీయున్సూభమియు నాఁగఁ బ్రాచినిఁ బ్రతీచిన్ దుక్కిణీదేవి స
త్యాయోషామణియు నృహతోత్సుకతసేయ న్ముంగల న్మోక్షుకే
ల్దోయిం దార్షమదుత్సుతు ల్గొలువ శ్రీమం డేలు నప్రోలుమో
మై యాకామెపలి స్వసించు హరి నిత్యంబున్ మముక్ బ్రోవుతన్.

ఈప్రతిని, అర్ధబిందువులుండదగిన తావులనెల్లెడల వేదమందువలె
ననునాసికోచ్ఛారణ సూచకముగు 'గొ' అననక్కరము వ్రాయఁబడినది.

50. అప్పకవీయము. 2866

ఇందు 11 పత్రములు గలవు. వ్రాత బాగుగ లేదు. పత్రములు క్రిమిదప్తములు. ప్రథమాశ్వాసమునందలి 55 వ పద్యము మొదలుగ నాయాశ్వాసాంతభాగ మిందు వ్రాయఁబడినది. వ్రాయసగానిపేరు లేదు.

51. అప్పకవీయము. 523

ఇందు 80 పత్రములు గలవు. వ్రాత చక్కనిది. తప్పులు లేక పోలేదు. తొలుత 32 పత్రములు అప్పకవీయములోని ప్రథమాశ్వాసము సంపూర్ణముగనున్నది ఆవెనుక 24 పత్రములు సంధితత్సమ పరిచ్ఛేదములకు సంబంధించిన లక్షణములతోను లక్ష్యములతోడను గూడిన భాగము. ఈ భాగము నేటికి ముద్రితమయిన అప్పకవీయప్రతులలో గానరానట్టిది. రచనాపద్ధతి యంతయు నప్పకవీయమునందలి తృతీయాశ్వాసభాగమును బోలియున్నది. అప్పకవి రచించిన మిగిలిన గ్రంథ భాగము కావచ్చునేమో? సమగ్రము మాత్రము గాదు.

మచ్చునకొక భాగము:—

క. చను ణత్వవిధాయక సూ

త్రనిమిత్రాగత ణకారరాజి నకారం

బునకుం బ్రాసముగా నిడఁ

బ్రణతి యొవర్చెద మురారి పదముల కనఁగన్.

గీ. ఋత్వరషలమీఁది నత్వంబు ణత్వహా

భిన్నపదముగాక యున్న నడుమ

నట్లు బాజ్యముమ్మ లడరిన నగునది

ప్రణతశరణ దనుజహరణయనఁగ.

పిమ్మట 22 పత్రములు ద్వితీయాశ్వాసమునందలి విషయము, రేఫఱకార సీసమాలికతో నారంభింపఁ బడినది. కాఁగా నీప్రతి యసమగ్రము.

వ. అనంతరంబ, బ్రహ్మర్షి వరుండగు శాతమమునీంద్రుండు పం దనకు రామ భద్రుండు సేయు పూజలంకైకొని, దీవన లొసంగి, తపఃపవిత్రచరిత్ర కళత్రసమేతుండై తపోవనంబున కరిగినఁ, శాశికుండును రామ లక్ష్మణసహితుండై మిథిలానగరంబుఁ జొచ్చి, నానాదేశాధీశ్వరాధిష్ఠితంబును, హోమధూమావృతంబును, సమిత్కుశాదిసవనోపకరణ యుక్తంబును మహామునివిరాజితంబును, నిగమవచోనినదబంధురంబును, దధిఘృత క్షీరపూరితసువర్ణ కలశాభిరామంబును, కాంచన యూపశోభితంబును, నగు జనకాధ్వరప్రదేశంబు ప్రవేశించె నప్పుడు.

గీ. జనక నృపుఁడు శతానంద సహితుఁ డగుచు
సర్వస్వపాద్యంబు లామోద మతిశయిల్లఁ
గొనుచు గాధేయుఁ జూడఁగాఁ గోరి, యెదుట
వచ్చె తనుఁ జూచువారలు మెచ్చుచుండ.

౬౬౦

వ. అట్లువచ్చి, విశ్వామిత్రునిం బూజించి, నమస్కారపూర్వకంబుగాఁ గుశలం బడిగి వినుతించుచున్నయెడఁ శాశికుండును జనకమహిపాలున కాశీర్వచనంబు లొసంగి, మృచమధురవచనంబు నిట్లనియె.

క. అలఘుగుణ ! నీకు నీ వా

రలకును సేమంబె? యధ్వరము శుభదంబై

విలసిల్లునె? జనతతి ని

చ్చలు మెచ్చఁగ ధర్మసరణిఁ జరియింతె? నృపా !

౬౬౧

చ. అని జనకుండు వలెఁగ వినయంబునఁ దాపసవర్ణపంకజా

సననిభ ! భానుతేజ ! సురసంచయసన్నత ? నిన్నుఁగంటి; నా

మనము సెలంగె ! నో భువనమాన్య ! భవత్కృప నెల్ల భద్రముల్

దనరుచునుండ నేఁడు కడు ధన్యుడనైతి నృపాలకోటిలోన్. ౬౬౩

క. నా సవనముఁ గనుఁగొనఁగా

నోసంయమివర్య ! మునిజనోపేతుఁడవై

వాసిగ నీ వరుదెంచుట

భాసురమతి సవయ ! నాచు భాగ్యము గాడే.

౬౬౪

క. పదిరెండు దినము లిట సెం

మద మలరంగ నుండుఁ డిటకు మఘభాగము లిం

పొదవంగఁ గైకొనవచ్చిన

త్రిదశులఁ గనుఁగొనుఁడు; మునివ రేణులు నీవున్.

౬౬౫

వ. అని బహుప్రకారంబుల వినఁతించి, రామలక్ష్మణులంజూచి, విశ్వా

మిత్రున కిట్లనియె.

౬౬౬

క. ఈరాజకుమారులు సుకు

మారులు కందర్పభాసమానాకారుల్

నారాచనిషంగధను

ధారులు పదచారు లమలతామరసాక్షుల్.

౬౬౭

క. వారణ గమను లుదారులు

నారాయణసములు మేరునగవరధీరుల్

శూరులు వీ రెవ్వారలు ?

భూరి కృప న్దేలియఁ జెప్పు బుధజనవినుతా !

౬౬౮

క. అన విని, రాముండు లక్ష్మణుఁ

డనఁదగు వీ రన్నదమ్ము లర్కకులేంద్రుల్

దనుజానేకవిభేదను

లనఘాత్ములు దాశరథు లహఃపతితేజుల్.

౬౬౯

వ. అని పలికి, విశ్వామిత్రుండు మఱియు నిట్లనియె.

౬౭౦

సీ. నావెంట వచ్చి యీ సరనాధనందనుల్

సిద్ధాశ్రమమునఁ బ్రసిద్ధసత్వి

తాటకఁ బరిమార్చి దానవాధ్య సుబాహు

రణరంగమునఁ గూల్చి రథసమొదవ

నాయజ్ఞసంరక్షణము నేసి వెన నహ

ల్యాశాప మెలమిఁ దొలంగఁ జేసి

బాగు మీఱఁగ నహల్యాగౌతములఁ గూర్చి

యిపుడు నీయింట నెల్లపుడుఁ బూజ

తే. తంబగుచునున్న శంభుచాపంబుఁ జూడ
వచ్చినారము; వీర లవార్యబలులు
దలఁచ వీరల కెట నసాధ్యంబులేదు
జగము బ్రోవంగఁ బుట్టి రీచతురు లనఁకు !

౬౭౦

వ. అనిన విని గౌతమనందనుండగు శతానందుం డానందసాంద్రుండై
కౌశికమునీంద్రున కిట్లనియె.

౬౭౧

క. పాతకహరుడగు రామ

త్యూతలవిభుఁ డెచ్చి, నాదుజననిన్ శాపా

పేత న్నేయుచుఁ గ్రమ్మె

గౌతముతోఁ గూర్చి తీపు గాఢేయమునీ !

౬౭౩

క. నీ కరుణవలన మునివర !

మాకుల మున్నతి వహించె మాన్యతవలనన్

నీకు సరివచ్చువా రీ

లోకమునం గలరె ? విబుధలోకస్తుత్యా !

౬౭౪

వ. అని ప్రశంసించి రామచంద్రుం జూచి యిట్లనియె.

౬౭౫

క. వనజాక్ష ! నాదు జననీ

జనకులకును గలిగె మరల సంగతి, నీద

ర్శనమున మాకుల మున్నతిఁ

గనె మీకు శుభంబు లెల్లఁగావుత మింకన్.

౬౭౬

వ. అని యాశీర్వాదించి, విశ్వామిత్రచరిత్రంబు వినిపింతు ననుమని యిట్ల
నియె.

౬౭౭

క. కుశ భవ భవునకుఁ బుట్టెను

కుశుఁ డాకుశునకు జనించెఁ గుశనాభుండా

కుశనాభుండు గాధిఁ గనెన్

విశదాత్ముం డతఁడు గనియె విశ్వామిత్రున్.

౬౭౮

న అంత.

౬౭౯

క. చతురంగబలయుతుండై

సతతశ్రీయుక్తి నమిత శతవత్సరముల్

క్షీతితల మంతయు మహిమో

న్నతి విశ్వామిత్రుఁ డేలె నయమలరంగన్.

గీ. ఇట్లు సకలమహీరాజ్యమేలుచుండి

యెలమి నక్షాఘోషీసేన గొలువ గ్రామ

నగరరాష్ట్రాశ్రమ సరిద్రవనంబులందుఁ

ద్రుమ్మరుచుఁ గౌశికుం డొక్కదినమునందు.

సీ. గంధ బంధుర పుష్ప కమనీయఫలయుక్త

వివిధ పాదపజాల విలసితంబు

గతవిరోధ మదేభ కంఠీరవేంద్రగో

వ్యాఘ్రూది జంతుసమావృతంబు

కీర కోకిల కేకి పారావత మరాళ

శారికాది విరావసంకులంబు

గరుడ చారణ సిద్ధ గంధర్వ కిన్నర

యక్ష రక్ష స్వయూహించితంబు

గీ. కైరవాంబుజ కలిత కాసారయుతము

కమదమాన్వితఫలమూలసలిలపర్ణ

పవనభక్షణదక్ష తపఃప్రవీణ

మానియైన వసిష్ఠాశ్రమమున కరిగె.

౬౮౨

చ. అరిగి వసిష్ఠమానికి రయంబున మ్రొక్కిన సమ్మహాత్ముఁ డా

దరణముతోడ దీవనలు తద్ద యొసంగి కుశాసనంబునం

దిరవుగ నుండఁబంచి, మది కింపుగఁ బూజ లొనర్చి మూలముల్

సరసఫలంబు లీగఁగొని, సంయమితో నిటు కౌశికుం డనెన్. ౬౮౩

గీ. మీకు మీవారలకు సేమమే ? మునీంద్ర !

యతిధి పూజాగ్నిహోత్ర క్రియాతపములుఁ

బరఁగునేయన్న సకలంబు భద్రమనుచు

నతనిఁ జూచి వసిష్ఠుఁ డిట్లనియె మరల.

౬౮౪

క. భృత్యులఁ బ్రోచెదె ? దుష్టుల
నిత్యము శిక్షింతె ? రాజ నీతిజ్ఞుడవై
సత్యము ధర్మముఁ దప్పక
క్షీత్యవనముఁ జేసెదే ? విశేషప్రాధిన్ ?

౬౮౫

క. నీవును నీనందనులును
నీవారును సుఖులె ? మఱియు నీసేనలకున్
భావుకమే ? వచియింపుము
పావనగుణకీర్తిసాంద్ర ! పార్థివచంద్రా !

౬౮౬

గీ. అనుడు, మాకందఱకు శుభంబగు నటన్
విని, వసిష్ఠుండు నీకేను విందుఁజేతు
ననుచు గాఢేయు నునిచి, నెమ్మనమునందుఁ
దలఁచి, సురభిని రప్పించి, దానికనియె.

౬౮౭

క. ఈనరపాలున కీతని
సేనలకున్ గూర్చివిందు సేయఁగవలయున్
మానుగ నీ విపు డన్నము
పానీయాదులు సృజింపు పటరభసమునన్.

౬౮౮

గీ. అనుడు నక్కామగవి, వడ్రాసాన్వితంబు
లైన యన్నోదకంబులు నాజ్యములును
దధి మధు క్షీరకుల్య లుదారసూప
వివిధశాకాదులు సృజించె వేమకలర.

౬౮౯

వ. అట్లు సృజించిన,

౬౯౦

క. సకల బలాన్వితుడై కా
శిక నృపుఁ డతితృప్తిగా భుజించి విచిత్రా
త్మకుడై మునివరుఁ గని, తా
వక సత్కృతి కెలమిఁ గన్నవాడ నటంచున్.

౬౯౧

వ. మఱియొక్క విన్నపంబు గావించెద నవధరింపుడని యిట్లనియె.

౬౯౨

సీ. లక్షహాయంబుల లక్షగజంబుల

దశశతలక్షరత్నముల మఱియు

లక్షగోవుల నీకు నీక్షణ మిచ్చెద

నీగోవు నాకిమ్మ యిమ్ము మీఱ

ననుడు, నమ్మునివర్యుఁ డాత్మలోఁ జింతించి

యతనితో నిట్లనె; నయ్య వినుము

మజ్జీవితంబును మన్నిధానంబును

మత్ప్రాణధర్మముల్ మత్తపంబు

గీ. మామకీనధనంబు లీ హోమధేను

పుగఁ దలంచెదఁ గాన ముజ్జగము లీవు

నాకు నిచ్చిన దీని నే నీకు నొసఁగఁ

జాల ననుఁడు సతండు రుట్పహితుఁడగుచు.

గీ. బలిమిచే దానిఁ బట్టించి భటులవలనఁ

గొంచుఁ బోవుచునుండ నగ్గోవు నాకు

నేలికైన వసిష్ఠ ముసీంద్రుఁ డిట్లు

న న్నుపేక్షించునే యని ఖిన్నయగుచు.

క. అటుపోవక తనుఁ గొని చను

భటశతముల చరణహతులఁ బడఁదన్ని మహా

త్కటరయమునఁ బఱతెంచుచు

జటివర్యుని చెంత నిలిచి చన నిట్లనియెన్.

చ. జనపతి భృత్యవర్గము భుజాబలగర్వము లొప్పు న న్ననా

ధనుబలఁ గొంచుఁ బోవఁగ వృథాచుతిఁ గాంఁదెదవయ్య? నీకు నే

మును పాక కీ డొసర్చితిన్? మ్రోల విషదృశఃజెంభ నన్ను నే

లినదొర వయ్య నీ విటువలెన్ నిరపేక్షుఁడ వౌట ధర్మమే? ౬;

వ. అనిన వశిష్ఠుం డాధేనువున కిట్లనియె.

౬

క. అపకృతి నా కొనరింపవు

విపరీతాత్ముండ నగుచు విడువను నిన్నీ

నృపుడు కడు బల్కిఁ గొని చన
నపకారము సేయలేక యడలుచు నుంటిన్.

౬౯౮

గీ. ఈతఁ డక్షాహిణీబలోవేతుఁ డధిక
విక్రమాన్వితుఁ డఖిలభూచక్రభర్త
క్షత్రియోత్తముఁ డీతని సంగరమునఁ
బూని గెలువంగ బ్రహ్మకునైన వశమె ?

౬౯౯

వ. అనిన విని.

౭౦౦

క. సురభి యిటు లనియె నమ్ముని
వరుఁగని, చింతింపనేల వరమతివి సురా
సురల కజేయుడ విల నె
వ్వరు నిన్ను జయింపఁగల రవార్థస్థైర్యా !

౭౦౧

క. అరయ నృపబలముకంటెను
గర మెక్కుడు విప్రబలము ; గావున, నీ భూ
వరుఁడెంత ? నన్ను బనువుము
పరిమార్చెద నితనిసకలబలముల వేగన్.

౭౦౨

క. అన విని కనలుచు సురభిం
గని ముని యిట్లనియె; నీవు ఘనకింకరులన్
జనియింపఁజేసి గ్రక్కున
వినిహతముగఁ జేయు వీనివివిధబలంబున్.

౭౦౩

క. అనిన విని కామధేనువు
గనలుచు హుంకృతి నొనర్పఁగాఁ దన్నాదం
బున నిశితాయుధహస్తల్
జనియించి నృపాలుబలముఁ జదువుచునున్నన్.

౭౦౪

క. ఆవీరభటులఁ గన్గొని
యావిశ్వామిత్రుఁ డుగ్రుఁడై శౌర్యమునన్
బావకసదృశాస్త్రంబుల
చే వారల నెల్ల స్రుక్కజేయుచు నుండన్.

౭౦౫

- గీ. చండవీక్షణుడై వసిష్ఠుండు హోమ
ధేనువును జూడఁగా రోషదీప్త యగుచుఁ
బూని హుంకార మొనరింప దానివలనఁ
బుట్టి రతితేజులైన కాంభోజభటులు. 20౬
- వ. మఱియును. 20౭
- గీ. పరమగవ్యంగరోమకూపములయందు
మైచ్చ యవన కిరాత పుళింద శబర
వీరు లుదయించి భీషణాకారులగుచుఁ
గౌళికబలంబుఁ జక్కాడఁ గదిసి యంత. 20౮
- క. పరశు కరవాలపట్టిస
శరతోమర ముద్గరాదిసాధనములచే
కరితురగరథపదాతుల
ధరఁ గూల్చిరి నిజభుజోగ్రదర్పణు లొప్పన్ 20౯
- వ. అమృతసరంబున. 2౧౦
- క. శతసంఖ్య నమరు కౌళిక
సుతులు వసిష్ఠమునిఁ దాఁకఁ జూచి, యమర్షా
న్వితమతియై యతఁ డందఱ
హతులం గావించె హుంక్రియారవములచేన్. 2౧౧
- వ. ఇవ్వీధంబున. 2౧౨
- సీ. నైన్యముల్పుత్రులు సమసిన దుఃఖతుం
డై కౌళికుండు నిస్సృహాత్ముఁ డగుచు
నాత్మజు నొకని రాజ్యమునందు నియమించి
హిమశైలతటమున కేగి యచట
శంకరుఁ గూర్చి నిష్ఠను దపం బొనరింప
వరదుడై యామహేశ్వరుండు వచ్చి
మనుజేంద్ర నీతపంబునకు మెచ్చినవాడ
నడుగుము వరమెద్ది యైన నిత్తు

గీ. ననిన భర్తని కతిభక్తి వినతిఁజేసి

దేవ ! తమిదీట వరమిచ్చితేని సాంగ

ముగ ధనుర్వేదముచు శస్త్రములు మహాస్త్ర

సమితి నిమ్మనఁ గృప నిచ్చి శంభుఁ డరిగె.

203

వ. ఇట్లు లబ్ధమనోరథుండై విశ్వామిత్రుండు పరమోత్సాహంబున వసి
ష్టాశ్రమంబునకుంజని, యాగ్నేయబాణంబులు ప్రయోగించినఁ
దత్తీలాజాలంబుల నవ్వనంబు దగ్ధంబగుచునుండ నందున్న మునిజన
పశుపక్షిమృగాది సకలప్రాణిః కరంబులు భీతంబులై తిరుగుడు
పడం జూచి వసిష్ఠమునింఁగుం డతిప్రతాపంబున దండధర మహా
ద్దండదండంబువోని బ్రహ్మాదండంబు భుజదండంబునం దమర్చుకొని,
సత్వరంబునం జనుదెంచి, కౌశికు నవలోకించి యిట్లనియె. 204

గీ. ఓరి కౌశిక ! కులహీన ! యుగ్మదమున

వచ్చి మునిజనవాసమా వనమునేల

గాల్పుఁజూచెద వింక నీకల్మషమున

నాశమొందెను నాపల్కు నమ్ము నమ్ము.

205

చ. నిను బలహీనుగా నెఱుంగు నీబల మెక్కడ, నీకులంబు గ్ర
న్నన నశియింపఁజేయఁదగు నాబలమెక్కడ, తారతమ్యముల్
గనియెనుగాక తొల్త నిదెగాంచుము వైరినఁద్రెందసై న్యభం
జననిపుణప్రభావికరచండ మఖండము బ్రహ్మాదండమున్. 206

మ. అని పల్కున్ బటురోష దీప్తుడయి విశ్వామిత్రుఁ డుగ్రప్రభా
కనదగ్నిప్రదరంబు కీల లడరంగా నేయఁ గోపించి, య

మ్ముని హుంకారముచేసి, యాఘనశరమ్మున్ బ్రహ్మాదండంబుచే

త నివారించె నిజాశ్రమస్థమునిసంతానంబు మోదింపఁగన్. 207

వ. అట్లు వారించినఁ గ్రోధతామ్రాక్షుండై విశ్వామిత్రుండు వెండియు
వైంద్రవారుణ రాద్ర పాశుపతాద్యనేక దివ్యాస్త్రంబు లతనిపయిం
బ్రయోగించిన నాబ్రహ్మర్షి వరుం డయ్యస్త్రపరంపరల శ్రమ

బున బ్రహ్మదండంబు చేత ఖండించి, బ్రహ్మతేజోవిరాజితుండై రెం
డవసూర్యుండునుంబోలె గనుపట్టియున్నంత. ౭౧౮

సీ. అలిగి కొళికుండు బ్రహ్మస్త్రంబు సంధించి
సకలలోకంబులు సంచలించ

బ్రహ్మార్జి వర్యునిపై నేయఁ బటుతర

జ్వాలాకరాళమై సాంద్రధూమ

కలితమై విస్ఫులింగవ్రాతజనకమై

ఘోరమై పవిత్రోటిఘోషమగుచు

ననిలవేగంబున నయ్యస్త్ర మేతెంచి

బ్రహ్మదండముదాకఁ బరఁగ దానిఁ

గీ. బ్బుకొని సంయమిండుండు ప్రౌఢి మ్రొంగి

బ్రహ్మతేజంబు హెచ్చింపఁ బావకాశు

గములు తత్కాయరోమకూపములు వెడలి

గాధిజని మేరువచ్చి తద్గర్వ మడఁచె.

౭౧౯

చ. అపుడు వసిష్ఠునిం గని మహామును లెల్ల నుతించి, నాథ! నీ

తనమును దేజ మున్నతవిధంబులు గావునఁ గొళికుండు నీ

యపరిమితప్రభావమున నార్తినిజెంది తొలంగె; నింక నీ

పువళమ మొందుమయ్య యన, నున్నతశాంతి వహించె మహానియున్

క. పిమ్మట గాధేయుండు ద

ర్ప మ్మొలయులేక లజ్జపడి బెగడుచుఁ జి

త్రమ్మన నిటు యలఁచెను జి

త్రమ్మయ్యెడు నిమ్మునిప్రతాపం బరయన్.

౭

క. భవ్యాత్ము డీతఁడెటు జే

తవ్యుండగు నితని బ్రహ్మదండమె విబుధ

స్తవ్యములై దగు మామక

దీవ్యాస్త్రచయంబు లెల్లఁ దెగటార్చె నయో!

౭

అని పెక్కుభంగులఁ జింతిల్లుచు. 293

బ్రహ్మబలము తుల్యబలముకంటెను బెద్ద
గాన బ్రహ్మబలముఁబూని యేచు
జగతిలో వసిష్ఠసంయమితై వడి
నలరువాడ ననుచు నాక్షణమున. 294

కుశవంశజుండు దక్షిణ
దిశకుం జని యచటఁ గులసతీయుతుఁ డగుచున్
భృశతప మొనరించె శర
ద్దశతకము మూలఫలవితానాశనఁడై. 295

నందనులఁ గాంచె మువ్వర
నందముగా గాధిసూనుఁ డాలోన హవి
ష్యుండుని ఘనుడైన మధు
ష్యుండుని వరవిక్రమాఘ్యుడగు దృఢనేత్రున్.
అంత. 296

రాజీవ గర్భుఁ డట క
వ్యాజకృపన్ వచ్చి, రాజవర! నీతప మె
చ్చై జగము నిండె నీవిక
రాజుని వి గమ్మటంచు రయమునఁ జనియెన్. 297

చనినఁ గౌశికుండు చాలఁ జింతిల్లుచుఁ
గలిత నిష్ఠతోడ సలుపు మత్త
పంబు రిత్తయయ్యె బ్రహ్మర్షి గాక రా
జుని గాక మెలఁగఁ జనునె నాకు
మనమునఁ గోరిన కోరిక 298

పనివడి సిద్ధింపకున్నఁ బ్రమదము గలదే
యని కడు ఘోరంబగు తప
మనుపమముగ సలుపఁ దొడఁగె నానన శుభమునన్. 299

సీ. గుణగణ్యుఁ డిత్వాకుకులజుండగు త్రిశంకుఁ
 డను రాజు తనకుఁ గాయంబుతోడ
 స్వర్గంబునకు నేఁగఁ జనునట్టి యధ్వరం
 బొనరింప మానసంబునఁ డలంచి
 మునివర్యుఁడగు వసిష్ఠునిఁ జూచి గురునాథ
 యిమ్మేనితోడ నాకమ్ముఁ జెందఁ
 దగు మఘం బిఁక నాకు దయఁజేయవలయు మీ
 రనవుడు నీకు నిత్తనువుతోడఁ

గీ. ద్రిదివమున కేగరాగు ధాత్రీతలేంద్ర
 యన వసిష్ఠాత్మభవు లున్నయటకు సరిగి
 వినతిఁజేసి వసిష్ఠోక్తవిధముఁ దెల్పి
 యెలమి వారలతో నాతఁ డిట్లు లనియె. 230

క. ఈమేనితోడ నిర్జర
 ధామమునకు నరుగ మఘముఁ దగఁ జేయుఁడు నా
 ళో పూచులార ! గురువులె
 భూమిశుల కరయ నిఖిల పురుషార్థకరుల్. 231

వ అనవుడు. 233

చ. నరవర ! యవ్వసిష్ఠమునినాథుని సమ్మతిలేని కార్య మీ
 ధర్మ నొనరింప మాకు నుచితంబగునే ? కుమనీషఁ బూని నీ
 వరయపుగాక; యిప్పుని శుభావహమే ? పలుమాట లేల ? మ
 ష్కరమిది యన్నఁ గొంకక త్రిశంకుఁడు వెంశియు వారి కిట్లనెన్

క. అహహ ! మాకాశ్రితులై
 బహుకాలమునుండి మీరు బ్రదికియు నిట మ
 ద్విహితంబు గూర్చుదలఁపరు
 కుహనాగురులేల మాకుఁ ? గుత్తితులారా ! 232

క. అన్యులచే నేఁ గోరిన
 మన్యువుఁ జేయించుకొందు; మహి మికంటెన్

మాన్యులు లేరే? యనుడు స

మన్యువు లగుచున్ వసిష్ఠ మానికుమారులే

౭౩౬

క. నీతి విసర్జించితి విక

మాతంగుడ వగు మటన్న మాతంగత్వం

బేతెంచి యావరింపంగ

మాతంగుడై త్రిశంకు మహివరుఁ డంతన్.

౭౩౭

నీ. కాలిన పెనుమాను కైవడిఁ దేజోవి

హీనమా నల్లని మేను గల్గి

కార్ష్యమై మాసిన కట్టుఁ బుట్టము గల్గి

యరుణవర్ణోత్తరీయంబు గల్గి

కంకణాద్యాయసాలంకారములు గల్గి

విరియఁబాఱిన గుఙ్జకురులు గల్గి

యవిదితార్థంబులై యమరు భాషలు గల్గి

శ్రవణ యోగ్యముగాని స్వరము గలిగి

గీ. ఘనతరాయోమయోగ్నికాలితదండ

మొకటి గైకొని ధరణిపై నునుచుకొనుచు

శంబభీ శంబభీ యందు జనుల డాసి

యెడ యెడగఁ బోవు చందంద నడఁగుచుండె.

౭౩౮

క. ఆ సరపాలునిఁ గనుఁగొని

నానామాత్యావిహితజసంబులు దరికిన్

రాసీయకున్న నతఁ డవ

మానముచేఁ గౌశికాశ్రమమునకుఁ జనియెన్.

౭౩౯

క. చన నతని నెఱిగి కౌశికుఁ

డనియె నయోధ్యాధినాథుడగు నీ వెబ్బం

గిని మాలఁడవై తనవుడుఁ

దన శాపవిధంబుచెప్పి దండం బిడుచున్.

౭౪౦

వ. ఇట్లనియె.

సీ. అనఘాత్మ నా కిష్టమైనట్టి యధ్వరం
బెలమితో నీవు చేయింపవలయుఁ

బెక్కుదానంబులు పెక్కుధర్మంబులు
పెక్కుయాగంబులు ప్రియముతోడఁ

గావించితిని; మున్ను కలలోననైనను
సత్యంబు దప్పను; సాధుభక్తి

గురు పూజనముఁజేతు; గురుకృప నాపైని
లేకుంట సవనంబుగాక యుండె

గీ. మఱియు దై వవశంబున మనుజులెల్లఁ

బరిభవించుచునుండి రిప్పట్టునందు

నమ్మియుంటిని నిన్ను దై వమ్ముగాఁగ

నన్ను రక్షించు గాధేయ ! సతవిధేయ !

౨౪౨

వ. అనిన సంతోషించి కాశికను డిట్లనియె.

౨౪౩

గీ. ధరణినాయక నీవు మోదముననుండు

సకల మునులను బిలిపించి సవన మిచట

సరగఁ జేయించి, సీమాట సత్యమగుచుఁ

బాసఁగ నిమ్మేనితో నిన్నుఁ బుత్తు దివికి.

౨౪౪

గీ. అనుచుఁ దనశిష్యులంజూచి యఖిలమునుల

ఋత్విజులఁ గొంచుఁ జు దెండు సత్వరముగ

ధర్మచూర్తి త్రిశంకుఁ డీతని కభీష్ట

మైన యాగము మనము చేయంగవలయు.

౨౪౫

ఉ. అనినన్ వా రటులేగిఁచి, కుశవంశాధీశ! నీపంపునన్

జని ఋత్విక్కుల నెల్లఁ దెచ్చితిమి నిశ్చంకన్ వసిష్ఠాశ్రమం

బు నివాసంబుగనున్న తాపసజనంబు ల్రాకయున్నారు గి

న్నను వాసిష్ఠులు కొన్ని కల్కి రవి యాకర్షింపు తెల్లంబుగన్.

సీ. అహహ ! మాలఁడు సోమయాజియై దగునట !

యతనికి భూజాని యాజకుడఁట

యాజన్మునఁ బ్రీతి భోజనంబులు చేయ

వసుమతీనిర్జగుల్ వచ్చెదరట !

చండాలమఘమున సవభాగములకు న

శేషవికృతులు వేంచేయుదురట

తనపుణ్యమహిమ మాతంగుండు మేనితో

మరలోకమునకు నరిగెడునట !

గీ. వినఁగ దృఢతంబిది యనివసిష్ఠ

సుతులు పల్కిన, వినుచు నచ్చోటనున్న

మునివరేణ్యులుమేము రా మని వదించి

రనిన సక్రొధుడై యిట్లు లనియె నతఁడు.

242

చ. అమరనుతోగ్రనిష్ఠఁ జెలువారఁ దపం బొనరించు నన్ను న

క్రమముగ నిదసేము నఘకర్ముల ఘోరసురారులై శ్వమాం

సముఁ దినుచుడనిమ్ము పరుషంబులు నన్నటు పల్కినట్టిదు

ర్దముఁడు నిషాదుడైయెపుడు ధారుణిలోనఁ జరింపని మృతే. 243

వ అనిపలికినఁ దనసమీపంబున నున్న ముచులం జూచి యిట్లనియె.

క. మనమున నెన్నఁ ద్రిశంకుం

డనఘుఁడు సత్యప్రతిజ్ఞఁ డధ్వరములు పె

క్కునరించినట్టి ఘనుఁ డి

జ్జనవిభుహితమఘము మనము సలుపఁగవలయున్.

244

వ. అనిన విని మునివరులు దమలోన.

245

క. ఈపని కాదన నీతఁడు

కోపానలదీప్తుడగుచుఁ గొనుడని మనకున్

శాపంబు లిచ్చుఁ గావున

నోపిక నొనరింత మిమ్మహోన్నతమఘమున్.

246

గీ. అని విచారించి వార లా యధ్వరమున
 నుచితకర్మంబు లొనరించుచుండఁ గౌశి
 కుండు యాజకుడై వేల్పుచుండి తగిన
 సమయ మరుదేరఁగా మహాత్మాహుండగుచు. ౭౫౩

క. అమరుల నెల్ల హవిర్బా
 గములు గొనన్ సొరిదిఁ బిల్వ ఖచరులు తతనా
 దములన్ రా మని పలుకఁగ
 సమధికరోహుండ యి గాధిపంభవుండ వడిన్. ౭౫౪

సీ. వరకుశపూతమా కరమున స్రువ మెత్తి
 మరుజేంద్ర మత్తరోమహిమఁ గనుము
 నిను నిప్పుడే నాకమున కేగఁజేసెద
 నని పల్కి, నే బాల్య మాదిగాఁగఁ
 బరమనిష్ఠోగ్రతపంబు చేరితి నేని
 నావాగ్బలంబున దేవలోక
 మునకు నిష్కేనితోఁ జరుము మహిపాల
 యరుడు నన్నరనాథుఁ డమరపురికి

గీ. నరుగ సురవరుఁ డతని మహాగ్రహముఁ
 గాంచి, చంఢాల ! వేగఁ బొమ్మించుఁ ద్రోయఁ
 గావవే కౌశికముసింద్ర ! కరుణ నన్ను
 ననుచుఁ దలక్రిందుగాఁ బడునవసరమున. ౭౫౫

చ. శరణము వేడుచుండిన త్రిశంకునిఁ గన్గొని కౌశికుండు నా
 దరమతియై నరేంద్ర ! యిఁకఁ ద్రాసము మానుము తొరకాపథాం
 తరమున నిల్వ మంచు విదితంబుగ నిల్వి నిజప్రతిష్ఠఁబొ
 ధరణి యథార్థమై దనర దక్షిణభాగముఁ జూచి యచ్చటన్. ౭౫౬

క. శతమన్యుతోడ జోడన
 షీతిపతి కొక దివము వెస సృజిం చటఁ దారా
 తతులన్ ఘనతర తేజో
 నివృత్తులగు సప్తర్షి వరుల నిర్మించి తగన్. ౭౫౭

శ్రీరస్తు. ఈశానసంహితా.

ఋషయః:—

కృతాని పాతకా నీహ త్వయోక్తాని మహామతే
యై రచింత్యాశ్చ జాయంతే క్రిమయః పక్షిణస్తథా. ౧
బ్రాహ్మణా శ్చత్రియా వైశ్యా శ్శూద్రా వా యతినోఽపివా
మూర్ఖోవా పండితో వాపి శ్రీమాన్వా నిర్ధనోఽపి వా. ౨
విలోమజాశ్చ యేకేచి త్తథా చై వానులోమజాః
ఏవంవిధానాం పాపానాం రాశిం మేరూపమం క్షణాత్. ౩
కేనాగ్నినాచ దద్ధ్వా తం శివలోకం వ్రజన్తి తే
లఘూపాయం హి నోబ్రూహి లోకానాం హితకామ్యయా. ౪

సూతః :—

వక్ష్యామ్యహం మునిశ్రేష్ఠా స్సర్వపాపప్రణాశః
ఉపాయం సర్వమర్త్యానా మయత్నేన చ ముక్తిదం
పురా కైలాసశిఖరే సాంబ స్సాచుచర శ్శివః
బ్రహ్మాదిభి స్సురగణై స్సేవ్యమాన స్సదై వహి.
ఏకదాతు మహాదేవీ శివ మక్షర మవ్యయం
ప్రణిపత్య త మిశాన మపుచ్ఛ ద్వ్యంభధధ్వజం

శ్రీదేవ్యువాచ:—

సంతి పాపాని దేవేశ బహూని వివిధానిచ
తాని పాపాని దద్ధ్వాతు త్వత్సముజ్యం కథం వ్రజేత్.
దేవదేవ మహాదేవ వద కారుణ్య మస్మిచేత్

సూతః :—

ఉక్తో దేవ్యా మహాదేవః పార్వతీ మభినంద్యచ
శివరాత్రివ్రతం తస్యై హోక్తవాన్ శంకర స్స్వయమ్.

మణ్మఖాయ పురా ప్రోక్తం పార్వత్యా శివభాషితం
తదేవ కథయిష్యామి ద్వైపాయనముఖా చ్ఛృతం ౧౦
శివరాత్రివ్రతం నామ సర్వపాపతృణానలం
ఆచండాలమనుష్యాణాం భుక్తిముక్తిప్రదాయకం ౧౧

ఋషయః :—

కదా ప్రసిద్ధ మభవ ద్రవిత మేత స్మహామునే
వ్రతస్యైవచ మాహత్మ్యం విధాన మఖిలం వద. ౧౨

సూతః :—

ఏవ మేత స్మయా పుష్టః పురా ద్వైపాయనో మునిః
కారణంచైవ మహత్మ్యం విధానం ప్రోక్తవాన్ మమ ౧౩
శృణుధ్వం మునయ సుర్యే వ్యాసోక్తం కథయామి వః
చతుర్యుగసహస్రంతు బ్రహ్మణో దివ ముచ్యతే ౧౪
తద్వ ద్యుగసహస్రంతు తథా రాత్రి రితిశ్రుతిః
వరాహరూప మాస్థాయ సశైలవనకాననాం ౧౫
ఉద్భృత్య స్థాపయామాస యథాపూర్వం గదాధరః
తదాహ జగతాం కర్తా సర్వలోకపితామహః ౧౬
మయా సమధికో వాపి నాస్తి లోకే సురోత్తమః
ఏవం గర్వాన్వితో విష్ణు స్సుష్వాప షీరసాగరే ౧౭
నిశాసుస్తోత్రోబ్రహ్మ సంసృజ్య సకలాః ప్రజాః
భూరాదిసప్తలోకాంశ్చ తథా పాతాళసప్తకం ౧౮
విస్మయే నాన్వితోబ్రహ్మ ఉవాచై వాత్మ నాత్మని
తదాహం జగతాం కర్తా మత్కర్తా స్తీతి నాపరః ౧౯
మయా సమధికో వాపి నాస్తి లోకే సురోత్తమః
ఏవం దృష్ట్వాతు లోకాంస్తు బ్ర హ్మహంకార మాగతః ౨౦
సముద్రాన్ సరితోద్రవ్యం షీరోదధి ముపాగమత్
తత్రాపశ్య ధరిం సుప్తం శేషవర్మంకశాయినం ౨౧

నారాయణ మనాద్యంతం యోగనిద్రాపరాయణం	
ఉ త్రిష్టోత్తిష్ట కిం శేషే కస్త్యం కథయ మే స్ఫుటం	౨౨
తతఃప్రబోధితో విష్ణు రువాచ చతురాననం	
తదాహం జగతాం కర్తా కో భవాన్ చతురానన	౨౩
కిమర్థ మిహ సంప్రాప్తః కస్త్యం కథయ మే స్ఫుటం	
తచ్ఛృత్వా మోహతామ్రాక్షో బ్రహ్మప్రాహ జనార్దనం	౨౪
మయి స్థితే జగన్నాథే భవాన్ లోకేశ్వరః కథమ్	
మాం జిత్వా సమరే శీఘ్రం భవాన్ లోకేశ్వరో భవ	౨౫
బ్రహ్మణో వచనం శ్రుత్వా విష్ణుః కోపసమన్వితః	
ఏహి యోధయ దుర్బుధ్దే శిర శ్చేద్యామితే యుధి.	౨౬
ఇత్యుక్త్వా స హృషీకేశో యుద్ధోద్యోగం చకార చ	
శార్జఙ్గాన్వా హృషీకేశో ధను రారోప్య వేగవాన్.	౨౭
జ్యాఘూషం తలఘోషంచ చకార మధుహః పునః	
జ్యాఘూషతలఘోషాభ్యాం పూరయామాస రోదసీ.	౨౮
శర మారోప్య ధనుషి వికృప్య సశరం ధనుః	
బ్రహ్మణే ప్రేరయామాస శరా నాశీవిహోపమాన్.	౨౯
శీఘ్రం చిచ్ఛేద బాణాం స్తాం సత్రవిష్ణో శ్చతుర్ముఖః	
బ్రహ్మచ శస్త్రవర్షాణి వవర్ హరిమూర్ధని.	౩౦
తదస్త్రజాల మఖలం విష్ణు శ్చిచ్ఛేద సంయుగే	
బాణై రాశీవిహాకారై స్సమరే విధి మర్దయన్.	౩౧
హరిణా ప్రేరితాన్ బాణాన్ దృష్ట్వాపి చతురాననః	
కుశాక్రణైవ చిచ్ఛేద హరిం సమరమూర్ధని.	౩౨
ముసలై రాయుదై శ్శూలై శ్చాదయామాస సంగరే	
తై రర్దితో హరిః క్రుద్ధో బ్రహ్మణో వధకాంక్షయా	౩౩
చక్రం ముమోచ వేగేన హతోఽసీ త్యవద ధ్ధరిః	
విష్ణునా ప్రేరితం చక్రం దృష్ట్వా తత్ర చతుర్ముఖః	౩౪

అస్త్రం బ్రహ్మశిరోనామ ప్రత్యస్త్ర మస్పృజ ద్విధిః తదస్త్రతేజసా చక్రం భగ్నం దృష్ట్వా గదాధరః	౩౫
క్రోధేన మహతా యుక్తో హస్తం బ్రహ్మణ మాహవే అస్త్రం పాశుపతం నామ సస్కార భయవిహ్వలః	౩౬
అస్త్రంపాశుపతం నామ విససర్జ విధి స్తదా తదస్త్రయుద్ధ మభవ ద్దివ్యాభానాం శతం పురా	౩౭
విష్ణునా ప్రేషితాస్త్రస్య జ్వాలాః పేతు సమస్తతః తదస్త్రజ్వాలయా దగ్ధం త్రైలోక్య మఖిలం తదా.	౩౮
విష్ణునా ప్రేషితం చాస్త్రం బ్రహ్మణం హస్త మాగతః బ్రహ్మణా ప్రేషితం చాస్త్రం విష్ణుం హస్త ముపాగమత్.	౩౯
జ్వాలామాలాసమాక్షిప్తా బ్రహ్మవిష్ణూ తదాస్థితౌ హితాయ సర్వలోకానాం విధే ద్విష్ణోశ్చ యః పితౌ	౪౦
స శివ సర్వలోకానాం కృపాం చక్రే తయోరపి తద్యుద్ధశమనార్థంతు తయో స్సంరక్షణాయచ	౪౧
మాఘకృష్ణచతుర్దశ్యాం తయో ర్మధ్యే మహానిశి ఆత్మానం దర్శయామాస లింగరూపం తదాకిల	౪౨
అథోభాగ మహం యాస్యే త్వం చోర్ధ్వం చతురానన స చోర్ధ్వం భగవాన్ బ్రహ్మ హంసరూపీ తదాకిల.	౪౩
వరాహరూప మాస్థాయ ద్రష్టుం హరి రథోయయా బహువర్ష సహస్రాణి గత్వా దృష్ట్వా గతౌ పునః	౪౪
బ్రహ్మ స్థితో దక్షిణతో వామభాగే హరి స్థి సతః స్వాత్మనోః కారణం మత్వా శివంతు ప్రీతిసంయుతౌ.	౪౫
కృతాంజలిపుటా భూత్వా శివం స్తోతుం సముద్యతౌ తయో ర్భృహ్మ పురా విప్రాః స్తోతుం సముపచక్రమే.	౪౬

బ్రహ్మోవాచః—

సమస్తే సర్వలోకానా మాదికర్త్రే మహాత్మనే పురుషాయ పురాణాయ పరంజ్యోతిస్వరూపిణే.	౪౭
---	----

చక్రభ్రమణకర్తా త్వం సదా శంభో నమోఽస్తు తే
 ప్రేరక స్సర్వజగతా మంతర్యామీ హృది స్థితః ౪౮
 త్వన్నాయాపహృతజ్ఞానో నజానే త్వాం మహేశ్వరం
 మమ కర్తా త్వమేవాసి కర్తా విష్ణో స్త్వమేవచ. ౪౯
 వాచా మగమ్యతాం యతో విశ్వరూపోఽసి సర్వగః
 అతఃస్తోతుం న శక్నోమి యోఽసి సోఽసి నమోస్తు తే ౫౦
 ఏవంస్తుత్వా షడ్భయోని స్తూష్టిమాస ద్విజోత్తమాః
 తత శ్శివం ప్రభుం విష్ణుః స్తోతుం సముపచక్రమే. ౫౧

విష్ణురువాచః—

స్థగ్ధితివినాశానాం కర్తా త్వం సర్వదా శివ
 త్వన్నాయామోహితో దేవ నజానే త్వాం మహేశ్వర. ౫౨
 షశవో హి వయం సర్వే సదేవాసురమానవాః
 ఇతి స్త్వమేవ సర్వేషాం షశూనాం షరమేశ్వర. ౫౩
 హతాని విష్ణుబుదాని గీర్వాణా బ్రహ్మకోటయః
 త్వ యైకేన సదా శంభో పాహి మాం భక్తవత్సల. ౫౪
 అసమర్థోయథా ద్రష్టుం లోకోహి రవిమండలం
 తతైవ శ్వామహం ద్రష్టు మసమర్థో మహేశ్వర. ౫౫
 వికారపట్కరహితనిరుద్యోగీ బృహద్యవుః
 చై త్యవర్జితవిద్రూప యోఽసిసోఽసిః సమోస్తు తే. ౫౬

సూతః :—

ఏవంస్తుతస్తదా తాభ్యాం కృపయా షరమేశ్వరః
 లింగమథ్యా ద్వినిష్క్రమ్య శంకర స్సాన్విత్యనో వపుః. ౫౭
 బభాషే భగవాన్ శంభుః మహాదేవో ఘృణానిధిః
 తదా సందర్శయమాస వపుషా చాత్మన స్తయోః. ౫౮
 ఆవిర్భూత మజం శంభుం బ్రహ్మ విష్ణుశ్చ సాంప్రతం
 ననన్దతు స్తౌ తత్రస్థౌ దృష్ట్వా సాంబం సదాశివం. ౫౯

- అర్ధనారీశ్వరం దేవం త్రిణేత్రం నీలలోహితం
వరదాభయహస్తంచ మృగటంకధరం ప్రభుం. ౬౦
- సర్వాభరణసంయుక్తం చంద్రకోటిసమప్రభం
కోటిసూర్యప్రతీకాశం బాలచంద్రావతంసకం. ౬౧
- దృష్ట్యావిస్మయ మాపన్నా భక్త్యా సంపూజ్య శంకరం
నీలరుద్రేణ రుద్రేణ త్వరితేన మహేశ్వరం. ౬౨
- శిఖయా ధర్వశిరసా నూక్తై ర్బహువిధైరపి
స్తుత్వా బహువిధై స్తోత్రైః కృతాంజలిపుటా శితౌ. ౬౩
- బ్రహ్మవిష్ణుశ్చ దేవేశం సర్వలోకమహేశ్వరం
హరికేశ స్తదా తాభ్యాం భక్త్యా పరమయా స్తుతః.
ఉవాచ వచనం చారు పరిపూర్ణార్థ మిశ్వరః
శృణు పద్మజ మద్వాక్యం త్వం విష్ణో గరుడధ్వజ. ౬౪
- అహమేవ జగత్కర్తా యవయోః కారణం త్వహం
మత్ప్రసాదా త్వదం లభం బ్రహ్మన్ విష్ణో త్వయానఘ. ౬౫
- ఉభయో రస్త్రుతేజోభి ర్దగ్ధం తద్యవయోః పదం
శివరాత్రివ్రతం నామ యువాభ్యాం సుకృతం త్విదం. ౬౬
- తస్మాత్ప్రీతః పదం దాస్యే యవయో ర్లోకపూజితౌ
బ్రహ్మవిష్ణూ ఉచతుః :—
ప్రతస్యాస్య విశేషేణ తిథింబ్రూహిమహేశ్వర. ౬౭
- యస్మిన్ కృత్వావ్రతం సమ్యక్ త్వత్సాయుజ్య మవాప్నుయాత్
ఈశ్వరః :—
యువయో రైక్యశాంత్యర్థం శస్త్రాగ్నిశమనాయచ. ౬౮
- మాఘకృష్ణచతుర్దశ్యాం మహాదేవో మహానిశి
అభవ ల్లింగరూపేణ భక్తానా మనుకంపయా. ౬౯
- లింగమధ్యే సమభవ మర్ధనారీశ్వరోఽప్యహం
తత్కాలవ్యాపిన్ గ్రాహ్య శివరాత్రివ్రతే తిథిః. ౭౦

తత్రకృత్వా మహాపుణ్యం భవిష్యతి నసంశయః
ఉదయాదిః క్వచి ద్ద్రాహ్య క్వచి దస్తమయాన్వితా. ౭౨

వ్రతిభి స్తిథయో యత్నా ద్వర్జయిత్వా వ్రతం త్విదం
అర్ధరాత్రా దథ శ్చేర్ధ్వం నాస్తి యత్ర చతుర్దశీ. ౭౩

నైవ తత్ర వ్రతం కుర్యా దాయురై శ్వర్యహన్మథ
వ్యాస్యార్ధరాత్రం యస్యాం హి లభ్యతే యా చతుర్దశీ. ౭౪

తస్యా మేవ వ్రతం కార్యం మత్ప్రసాదార్థిభి ర్నరైః
పూర్వేద్యురపరేద్యుర్వా మహానిశి చతుర్దశీ. ౭౫

వ్యాప్తా సా దృశ్యతే యస్యాం తస్యాం కుర్యాద్వ్రతం త్విదం
లింగావిర్భావకాలేతు వ్యాప్తా గ్రాహ్య చతుర్దశీ ౭౬

తదూర్ధ్వాధోన్వితానాపి సాగ్రాహ్య వ్రతిభి స్సదా
శివరాత్రివ్రతం కార్యం భూతాన్వితమహానిశి ౭౭

అస్మిన్నేత ద్రవ్యతం కృత్వా మమ సాయుజ్య మాపుయాత్

బ్రహ్మవిష్ణుః :-

వ్రతస్యాస్య మహాదేవ విధానం సకలం వద ౭౮

తత్ర పూజావిధిం ద్రవ్యం విస్తరేణ మహేశ్వర

ఈశ్వరః :-

శృణు బ్రహ్మకా వ్రతవిధిం శృణు విష్ణో గదాధర ౭౯

మమ ప్రియకరీ హేమా మాఘకృష్ణచతుర్దశీ

మహానిశ్యేన్వితా యత్ర తత్ర కుర్యా ద్రవ్యతం త్విదం ౮౦

పూర్వేద్యురేకదా శ్చీయా ద్దంతథావనపూర్వకం

అద్రోహేణాన్వితః కుర్యా ద్దృష్మాచర్యవ్రతం వ్రతీ. ౮౧

బ్రాహ్మే ముసూరై చోత్థాయ కృతశౌచవిధిక్రమః

అభివాద్య గురుం భక్త్యా తదనుజ్ఞా మనావప్య చ ౮౨

శివస్య సన్నిధిం గత్వా వ్రణమ్య వృషకేతనం

శివరాత్రివ్రతం దేవ కరిష్యే తవ సన్నిధౌ ౮౩

- నిర్విఘ్నం కురు దేవే శ భక్తిగ్రాహ్య మహేశ్వర
ఏవం సంకల్ప్య విధివ చ్ఛాంతో భూతహితే రతః ౮౪
- పూజోపకరణంద్రవ్యం సర్వం సంపాదయే త్తథా.
మధ్యాహ్నకాలే సంప్రాప్తే నదీం గత్వా సముద్రగాం
సరిత్కుల్యాదికం గత్వా స్నాయా దేవం విధానతః
నిత్యం దేవార్చనం కుర్యా ద్భూమా మాగత్య భక్తితః ౮౬
- శివస్య యజనస్థాన మలంకృత్య సమాహితః
సమ్మార్జనానులేపాదై శ్శోభయే త్కుడ్యమేవచ ౮౭
- వితానధ్వజమాల్యైశ్చ ఫలపక్వాన్నంబితైః
అలంకుర్యా చ్చతుర్దిక్షు వస్త్రకాంస్యాదితోరణైః ౮౮
- పూజోపకరణం ద్రవ్య మాదాయ సుసమాహితః
పూజాగృహం ప్రవిశ్యాథ ప్రణమ్య శివ మిశ్వరం
ఉపవి శ్యాసనే శుద్ధే వ్రాణా నాయమ్య వాగ్యతః
వామహస్తే వినిక్షిప్య భసితం సిత ముత్తమమ్ ౯౦
- శివం దేవంచ సంస్మృత్య విమృ జ్యంగాని సంప్రృశేత్
పున ర్భస్మ సమాదాయ వామహస్తే వినిక్షి పేత్ ౯౧
- త్రియంబకేన చామంత్ర్య తత స్సర్వబ్రహ్మ వారిణా
త్రిపుండ్రం ధారయేత్తేన లలాటాది ష్టచక్రమాత్ ౯౨
- రుద్రాక్షా ధారయేత్పశ్చాత్ వ్రతీ నియమ మాశ్రితః
మద్భక్తాంశ్చ సమాహూయ దద్యా త్పూజనసాధనం ౯౩
- భక్తై స్సంభూయ దేవేశం పూజయేచ్ఛ సమాహితః
స్వగురుక్తేన మార్గేణ యజే ద్దేవంప్రయత్నతః ౯౪
- ఆసనం పాద్య మర్ఘ్యంచ మధుపర్మాదికం తతః
దత్వాథ స్నాపయే ద్దేవం బ్రాహ్మ్య (?) స్నానేన భక్తితః ౯౫
- పంచామృతేన సంస్నాప్య స్నాపయేచ్ఛ ఫలోదకైః
పుష్పదళై ర్గంధతోయై స్సాన్సపయే త్కుంకుమాదిభిః ౯౬

రత్నోదకైశ్చ దేవేశం తథా కర్పూరవారిభిః లేపయే ద్యవచూర్ణైశ్చ ఘృతయే ద్విల్వపత్రకైః	౯౭
పుష్పేదకేన సంస్నాప్య స్నాపయే చ్ఛీతలాంబుభిః వస్త్రం దద్యాచ్చ దేవాయ సోపవీతంచ భక్తితః	౯౮
దద్యాదాచమనం భక్త్యా పాద్య మధ్యైశ్చికం తతః కర్పూరకుంకుమోపేతం గంధం దద్యా చ్ఛీనాయచ	౯౯
భూషణై ర్భూషయే ద్దేవం హేమరత్నాదినిర్మితం లఖండై ర్బిల్వపత్రైశ్చ మరుకోమలపత్రకైః	౧౦౦
పుష్పై స్సంపూజయే ద్దేవం కమలౌత్పలపూర్వకైః మల్లికామాలతీభిశ్చ చంపకై శ్శతపత్రకైః	
కుందపున్నాగవకుళశిరీషాశోకకింశుకైః లర్కద్రోణై రపామార్గైః శమీబృహతిపూర్వకైః	౧౦౧
లన్యై ర్నానావిధైః పుష్పైఃపూజయే దంబికావతిం ఘృతాక్షం గుగ్గులం దద్యా ద్దీప మాజ్యేనయోజితం	౧౦౨
గోధూమపిష్టరచితం పరమాన్నాదిసంయుతం లేహ్యచోష్యాదిసంయుక్త మాజ్యే నాన్విత మాదరాత్	౧౦౩
నానావిధఫలౌపేతం దద్యా న్నైవేద్య ముత్తమం సకర్పూరంచ కస్తూరీయుక్తం తాంబూలమేవచ	౧౦౪
దద్యా స్మీరాజనం దీపై ర్భక్త్యా కర్పూరదీపకైః. చామరం వ్యజనం దత్వా దర్పణంచాపి దర్శయేత్.	౧౦౫
తతోవాదిత్ర సోష్ఠేశ్చ (?) గీతస్తోత్రాదిపాఠకైః పురాణవచనైశ్చైవ కుర్యా జ్ఞాగరణం వ్రతీ	౧౦౬
ఏవం ద్వితీయయామేఽపి పూజయే దంబికావతిం. ఏవమేవ యజే ద్దేవ ముపచారై ర్రవ్రతీ నిశి.	౧౦౭
జాగరం చోపవాసంచ తస్మిన్ కుర్యా ద్రవ్రతీ పుమాన్ ఏవమేవ తదా రాత్రిం పూజా జాగరణం నయేత్.	౧౦౮
పూజాంతేనజపేత్స్తోత్ర మభిర శ్చాంజలిం షీపేత్.	౧౦౯

ఋషయః :—

కిం తత్ స్తోత్రం మహాభాగ కాని నామాని సువ్రత
తత్సర్వం కథయాన్యాకం లోకానాం హితకామ్యయా ౧౧౦

సూతః :—

శృణ్వంతు ఋషయ స్సర్వే వ్యాసేనోక్తం వదా మ్యహం
యస్యవై పాఠమాత్రేణ వ్రతస్యైవ ఫలం లభేత్. ౧౧౧

సమ స్సకలకల్యాణదాయినే శూలపాణయే
విషయార్ణవమగ్నానాం సముద్ధరణసేతవే ౧౧౨

అఘ్నిహస్తేహరూపాయ వార్తాతిక్రాంతివర్తినే
స్వభావోదారధీరాయ చిద్రూపాయ సమోనమః ౧౧౩

యత్ర సర్వం యత స్సర్వం సర్వం యత్ర స సర్వతః
లోకకల్లోలసలిలం దేవం శంభుం మహోదధిం ౧౧౪

దిశి రక్షణ మారుహ్య ధీసద్మాని వికాసయన్
ఉదితోభాతి యోఽభ్యంతస్తం దేవం శంభుభాస్కరం ౧౧౫

హృదయాకాశసంక్రాంత మహామోహభ్రమాలికం
బాధయే ద్యస్తు తరసా వందే శంభుం మహానిలం ౧౧౬

వామదక్షిణపార్శ్వేతు సంజాతాది విమర్దికా
యస్య దేవస్య తం వందే సర్వకారణకారణం ౧౧౭

భవామయపరిక్రాంతమర్త్యానాం స్మృతిమాత్రతః
భవం హరతి యో నిత్యం వందే భవభిషక్తతం (?) ౧౧౮

యస్మిన్ సూర్యో నభాతీశే చంద్రమా నానిలోఽపివా
యస్య భాసా విభాతీదం తం వందే శివ మవ్యయం ౧౧౯

ఆత్మారామం మహాత్మానం సర్వభూతహృదిస్థితం
చేతస్యేనం శివం దేవం మహాదేవం సమా మ్యహం ౧౨౦

ఏకోఽపి బహుధా భాతి వ్రతదేహసముద్రకే
హృది స్థితోఽపి యో దూర స్తం నమస్యే సదాశివం ౧౨౧

బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిదేవేషు సృపక్షిమృగయోనిషు యత్పాదపద్మసమ్రాణా మల్పం విష్ణ్వాదికంపదం	౧౨౨
త్రసరేణాపమం ప్రాహు స్తం వందే శివ మవ్యయం	
సప్తా త్వమేవ లోకానాం పాలకో జగతామపి	౧౨౩
ఆత్మకోఽసి త్వమే వేశ సమామి త్వాం మహేశ్వర	
అపరాధసహస్రాణిక్రియస్తేఽహర్నిశం మయా	౧౨౪
పాహి నూ మపరాధేభ్యః పితా పుత్రమివ ప్రియం	
ఏతత్తోనత్రం పతే ద్యస్తు భక్త్యా యస్తు శ్మణోతివా	౧౨౫
శివరాత్రివ్రతఫలం తయో ర్దాస్యతి శంకరః	
కథయామి మునిశ్రేష్ఠా శ్శివనామాని భక్తితః	౧౨౬
వ్రతస్య పరిపూర్ణార్థం శివప్రియకరాణిచ	
శివో రుద్రః పశుపతిః నీలకంఠో మహేశ్వరః	౧౨౭
హరికేశో విరూపాక్షః పినాకీ త్రిపురాంతకః	
శంభు శూలీ మహాదేవః నామా న్యేతా న్యనుక్రమాత్	౧౨౮
చతుర్థ్యంతం సముచ్ఛార్య దద్యా త్సపాంజలిం వ్రతీ	
ఏవమేవ సముచ్ఛార్య యామే యామే గతే నిశి	
స్తోత్రే స్తుత్యాంజలిం దత్వా సమస్కుర్యాచ్చ నామభిః	౧౨౯
సుకృతాం శివపూజించ శివాయ వినివేదయేత్	
ప్రభాతే సమనుప్రాప్తే శివపూజాం సమాప్యచ	౧౩౦
ప్రాతఃపూజాం విధాయైవం శివాయ వినివేదయేత్	
యద్వ్రతం మంత్రహీనంచ యచ్ఛభక్త్యా వినా కృతం	౧౩౧
యచ్చ దక్షిణయా హీనం పూర్ణం కురు మహేశ్వర	
ఏవమేవ వ్రతం కుర్యా త్ప్రీతి సంపత్సరం వ్రతీ	౧౩౨
సర్వాన్కామా నవాప్నోతి ప్రీత్యా దేవేషు మానవః	

ఓమిత్యాదిమహాపురాణే శ్రీస్కాందే ఈశానసంహితాయాం

శివరాత్రి పాద్యుర్భావ తద్వ్రతపూజావిధానం

నామ సప్తతితమోఽధ్యాయః

౧౩౪

శరచ్చంద్రప్రకాశేన వపుషా శీతలద్యుతిం

వందే సింహాసనాసీన మమయా సహితం శివం

౧౩౧

ఋషయః:—

ఏవ ముక్తప్రకారేణ శివరాత్రివ్రతం త్విదం

కృత్వా యత్ఫల మాప్నోతి తన్నో వద మహామతే.

సూతః:—

౧౩౨

ఏవం కృత్వా మునిశ్రేష్ఠాశ్శివరాత్రివ్రతం త్విదం

విధినానేన సహితం యత్ఫలం సమవాప్యతే

౧౩౩

రాజసూయాయుతం కృత్వా యత్ఫలం లభతే నరః

శివరాత్రివ్రతం కృత్వా తత్ఫలం సమవాప్నుయాత్

౧౩౪

కపిలాదానకోటీనాం కర్తా య ల్లభతే ఫలం

శివరాత్రివ్రతం కృత్వా తత్ఫలం లభతే నరః

౧౩౫

సప్తసాగరపర్యంతాం మహీం దృష్ట్వాతు యత్ఫలం

బ్రహ్మహత్యాయుతం కృత్వా స్తేయానా మయుతం తథా

శివరాత్రివ్రతం కృత్వా సద్యో ముచ్యేత ఒంఘనాత్

౧౩౬

సురాపానసహస్రాణి భూతహత్యాయుతానిచ

ఏరహత్యాసహస్రాణి నశ్యంతి వ్రతదర్శనాత్

౧౩౭

గవాం హత్యా సహస్రాణి చండాలగమనాయుతం

శివరాత్రివ్రతం కృత్వా తాని నశ్యంతి తత్క్షణాత్

౧౩౮

శ్రూయతే హి పురా కశ్చిత్ బ్రాహ్మణః పాపకృత్మః

మహాపాతకలక్షైశ్చ ఉపపాతకకోటిభిః

౧౩౯

శివరాత్రివ్రతం దృష్ట్వా ముక్త శ్శివపురం యయా

ఋషయః:—

౧౪౦

శివరాత్రివ్రతం దృష్ట్వా కథం పాతకకోటిభిః

ముక్త శ్శివపురం ప్రాప్త స్తన్నో విస్తరతో వద

౧౪౧

సూతః:—

అస్త్యస్త్రిక్ వసుధాపీఠే దేశో విపులకోటిభః

౧౪౨

వింధ్యా దుత్తరదిగ్భాగే నానాజనపదావృతే
 ఇరావతీ నామ నదీ శతద్రూశ్చ విపాట్టథా ౧౮౮
 సింధు రిత్యపి విఖ్యాతా వితస్తా చేతి నామతః
 వహంతి సరితోయత్ర నానాశ్చర్యమనోహరాః ౧౮౯
 తాసాం సింధునదీతేరే నగరం కుబ్జకాభిధం
 తస్మిన్నివసతి శ్రీమాన్ రాజాపరపురంజయః ౧౯౦
 కల్పదుర్ముససమోఽర్థీనాం స్త్రీణాం కామ ఇవాపరః
 వ్యవహారవిచారార్థం సర్వశాస్త్రవిశారదం ౧౯౧
 స్థాపయామాస భూపాలో బ్రాహ్మణం నయకోవిదం
 సుకుమార ఇతి ఖ్యాతో బ్రాహ్మణ స్వాభవ తుస్సతః ౧౯౨
 సతు కామకళాశాస్త్రం సర్వ మభ్యస్య రాగవాన్
 పిద్గో భూత్వాతు తత్రైవ నాగరాణాం ప్రియో వసన్ ౧౯౩
 సర్వా నార్య స్త మాహూయ తేనైవసమా రేమిరే
 బ్రాహ్మణక్షత్రవైశ్యానాం శూద్రాదీనాంస్త్రీయ స్తథా ౧౯౪
 సర్వా త్యజన్తి భార్యాశ్చ భర్తృ ను త్సుజ్య రేమిరే
 తతోఽథ నాగరా స్సర్వే స్వభార్యా వినివారణే ౧౯౫
 అశక్తా స్సర్వ ఏవాథ రాజపార్శ్వ ముపాగమన్

నాగరాః :—

ఆకర్ణయ మహీపాల వృత్తాంత మయశస్కరం ౧౯౬
 ధర్మస్య యశస్త్యైవ కశ్చి చ్చక్రతురిహ స్తినః
 కామ శాస్త్రకళాభిజ్ఞ ప్సిద్ధః కశ్చిన్మహీపతే ౧౯౭
 జారో భూత్వాతు న స్త్రీణాం ధర్మస్యయశసోఽస్తకః
 చతుర్థాం బ్రాహ్మణాదీనాం సంకరాణాం తథైవచ ౧౯౮
 సర్వాసా మంత్యనారీణాం పిద్గో భర్తృత్వ మాగతః
 న సమర్థా వయం సర్వే నారీణాం శిక్షణే నృప ౧౯౯
 న భర్తుర్ ప్రతిగచ్ఛన్తి తస్మిన్ సతి దురాత్మని

అన్యాయసదృశం దండం తస్య శీఘ్రం నిపాతయ ౧౬౦
 నోచే దపయశోయుక్తో నరకం ధైవ గచ్ఛతి. (?)

సూత్ర: :—

ఏత చ్చృత్వా మహీపాల స్తమాహూ యాథ సత్వరం ౧౬౧

వాగ్దండై ర్దండయిత్వా తం స్వదేశా నిరవాసయత్

రాజ్ఞావమానితః పాపీ కంచి ద్వేష మథాగమత్ ౧౬౨

తస్మా ద్వేషా దభాక్రమ్య హూణమండల మావిశత్

స కదాచి ద్వనోద్దేశే సురసం దృష్టవా న్నరః ౧౬౩

హంసకారండవాక్కిరం చక్రవాకోఽశోభితం

కమలోత్పల కల్పారైః పుష్పై ర్నైస్య సుమావృతం ౧౬౪

తస్మి న్నభజలకీడాం కర్తు మాగత్య సంస్థితః

తస్మిన్నేవ తదాకాలే స్నానార్థం కాచి దంగనా ౧౬౫

చంద్రబింబాభవదనా బింబోష్ఠీచ కృశోదరీ

రూపయావనసంపన్నాచండాలీ చ రజస్వలా ౧౬౬

స్నానార్థ మాగతం పిద్గం రూపయావనసంయుతం

నారీచిత్తప్రమథనే దక్షం కామ మివాపరం ౧౬౭

తం దృష్ట్వా కామసంతుష్టా తస్య పార్శ్వ ముపాగతా

తాం దృష్ట్వా రూపసంపన్నాం కామస్య దయితామివ ౧౬౮

కామసంతప్తహృదయః గృహీత్వాతాం రహో యయా

తదా సురతసంయోగం యథేష్టం కృతవాంస్తదా ౧౬౯

సాతేన సురతం కృత్వా మనసా తోష మాగతా

ప్రణయేనాపి తం పిద్గం యావద్దేహ మిదం మమ ౧౭౦

తవ భార్యా భవిష్యామి మామేవ భజ సుందర

ఏవముక్త స్తయాసోఽథ తథాచక్రేహి పాపకృత్ ౧౭౧

తతః ప్రభృతి సిగ్గోఽసౌ చండాల్యాసహ సంగతః

నానావిధాని మాంసాని బుభుజేచ తయా సహ ౧౭౨

మృగా న్నానావిధాన్ హత్వా పక్షిణోఽథ జలేచరాన్	
గవాంశతసహస్రాణాం కపిలానాం సహస్రకం	౧౭౩.
తేషాంమాంసాని పాపాత్మా బుభుజే చ తయా సహ	
అశ్వమాంసాదికం సర్వం బుభుజే కామమోహితః	౧౭౪
వనోద్దేశేషు మార్గేషు హత్వా విప్రాన్ సహస్రశః	
తేషాం విత్తం సమాదాయ బుభుజేచ తయా సహ	౧౭౫
ఏవింవిధా న్యనేకాని కుర్వన్ పాపాని భూతైః	
బుభుజే విషయాన్సర్వాన్ చండాల్యాసహ పాపకృత్	౧౭౬
ఏవం సప్తవిధాని చండాల్యాసహ సంయుతః	
తయాసహైవ పాపాని కృతవాన్ బహుశః పురా	౧౭౭
పుత్రా నుత్పాదయామాస పంచపాతకసన్నిభాన్	
యాని యాసీహ పాపాని శాస్త్రేషుక్తాని సూరిభిః	౧౭౮
తాని సర్వాణి కృతవాన్ చండాల్యాసహ పాపకృత్	
సాతు కాలేన చండాలీ తత్రపాప సహపరి(?)	౧౭౯
ద్వే కన్యే రూపవత్సృచ చండాలీ సుషువే పురా	
రేమే తాభ్యాం స పాపాత్మా కామభోగా ననేకశః	౧౮౦
తత్రా పుత్రత్పాదయామాస పాపీ పుత్రద్వయం తథా	
రాజ్ఞ స్సకాశా దాదాయ విప్రా బహువిధం ధనం	౧౮౧
స్వదేశం ప్రస్థితా గంతుం శతం బ్రాహ్మణపుంగవాః	
తాన్ విదిత్వాతు పాపాత్మా పుత్రై రవ్యైశ్చ సంయుతః	౧౮౨
మార్గ మాయశ్య తాన్ హత్వా తద్విత్తం హృతవాన్ బహు	
చోరైశ్చని హతాన్ విప్రాన్ శ్రుత్వా తద్దేశభూపతిః	౧౮౩
వధార్థం ప్రేషయామాస చోరాణాం స్వబలం మహత్	
క్షాత్వా సపాపీ వృత్తాతం సర్వాన్ బంధూన్ విస్మయ్యచ	౧౮౪
సకార్యం (?) గతవాన్ శీఘ్రం సుతా మాదాయ పాపకృత్	
కిరాతదేశం సంప్రాప్య స తత్ర విచచారహ	౧౮౫

వణిక్పదమితి ఖ్యాతం పట్టణం సుశ్రుతం భువి	
తత్రస్థాశ్చ సరా స్సర్వే సంపన్నా ధనదోపమాః	౧౮౬
పట్టణ స్వాతిదూరేతు లింగం గవ్యాతిమాత్రతః	
నాగేశ్వర మితి ఖ్యాత మస్తి త్రైలోక్యపూజితం	౧౮౭
మాఘకృష్ణచతుర్దస్యాం సర్వే పట్టణవాసినః	
రాత్రౌ జాగరణం కర్తుం భార్యాపుత్రాదిసంయుతాః	౧౮౮
అలంకృతాశ్చ తే సర్వే నాగేశ్వర ముపాగతా	
సర్వే సంపూజ్య లింగం జాగరం శ్రీ కిరే	౧౮౯
ఖాత్వా బహువిధం మాంసం సురాపానం ముహూర్ముహూ	
సురతేన సుతాం రంతుం పుష్పాణ్యహర్తు మాగతః	౧౯౦
గీతవాదిత్రఘోషేణ రాత్రౌ జాగరణం తథా	
వ్రతిభిః క్రియమాణంతు తస్మహానిశి దృష్టవాన్	౧౯౧
దూరా ద్దేశాత్ స్థిత స్సర్వం మహానిశి కృతార్చనం	
దృష్ట్వా భింసన్య దేవేశం గతవాన్ త్వపచాలయం	౧౯౨
ఏవం హి వసత స్తస్య చాయః క్షీణ మభూత్తదా	
తథాపి మృత్యునా సర్వే యమదూతా యమాజ్ఞయా	౧౯౩
పాశముద్గరసన్నద్ధాః ఖడ్గతోమరపాణయః	
శిథ్వా పాశేన తం పాపం గృహీత్వా గంతు మద్యతాః	౧౯౪
ఏతస్మిన్నేవ కాలేతు శివదూతా శ్శివాజ్ఞయా	
తం నేతు మాగతా శ్శీఘ్రం శతశోఽథ సహస్రశః	౧౯౫
శుద్ధస్ఫటికసంకాశాః సునేత్రా సుకవర్ది	
చతుర్భుజా మహాకాయా శ్శూలముద్గరధారిణః	౧౯౬
కేచి దంకుశహస్తాశ్చ గదాహస్తాస్తథా పరే	
ధనుర్ధరాస్తథా చాన్యే శక్తిహస్తాస్తథాపరే	౧౯౭
భిండివాలైస్తథా చాన్యే కేచి త్పరిఘపాణయః	
వ్యాఘ్రచర్మపరీధానా నాగాభరణభూషితాః	౧౯౮

భస్మోద్ధూళితసర్వాంగా ప్రౌఢుండ్రాంకితమస్తకాః
తే సమేత్య తదా సర్వే దదృశు ర్యమకింకరాన్
బధ్వా పాశేన తం పాపం గ్రహీతుం గంతు ముద్యతాన్

౧౯౯

శివదూతాః :—

యస్య ప్రసాదతేజేన బ్రహ్మ | బహ్మత్వ మాగతః
విష్ణు ర్విష్ణుత్వ మాపన్న స్తస్య దూతా వయం భటాః

౨౦౦

యమకింకరాః :—

శివదూతా భవంతో హి కిమర్థ మిహ చాగతాః
యే యజంతి మహాదేవ మనన్యమనసోఽమలాః
తేషా మ్హానయనార్థాయ భవదాగమనం యతః
అయం త్వతీవ పాపిష్ఠ స్సర్వలోకవిగర్హితః
అనేన యాతనాః కష్టా భోక్తవ్యా బహుకాలికాః
యస్యాజ్ఞయా వయం ప్రాప్తా కర్తుం శాసన మస్యతు
వయమేవ న ముంచామో భవంతో గంతు మర్హథ

౨౦౧

౨౦౨

౨౦౩

౨౦౪

సూతః :—

ఏతచ్ఛ్రీ త్వాతివేగేన శివదూతా మహాబలాః
ఊచుః క్రోధాన్వితా సర్వే కల్పాంతానిలసన్నిభాః

౨౦౫

శివదూతాః :—

హరికేశాజ్ఞయా ప్రాప్తా నేతు మేన మకల్మషం
ముంచ తైనం మహాభాగం యది జీవితు మిచ్ఛథ

౨౦౬

సూతః :—

గణేశ్వరవచ శ్శ్రీత్వా భటా దర్శనమన్వితాః.
అత్రగ్రంథపాతః.

ఏవం విధోఽపి పాపాత్మా గత శ్శివపురం కథం
 స్వబలంచ హతం దృష్ట్వా పాపిష్ఠ స్వోత్తమాం గతిం
 భీతాత్మా విస్మయావిష్టో లోకనాథం దిదృక్షుయా
 చిత్రగుప్తాదిభి స్సార్థం శివలోకం యయా యమః
 త్రయోవింశతిసంఖ్యాకాన్ స్వర్గలోకా నతీత్యచ
 మునిమండల మాక్రమ్య మహర్లోక మతీత్యచ
 సత్యలోకం దదర్శాథ బ్రహ్మశ్చర్యమనోహరమ్
 తస్మా దూర్ధ్వ మథాక్రమ్య విష్ణులోకం దదర్శహ
 బ్రహ్మశ్చర్యసమాయుక్తం పశ్య న్నూర్ధ్వం యయా యమః
 శివలోకం దదర్శాథ సర్వలోకోత్తమోత్తమం
 ద్వాత్రింశత్కోటిసంస్థానం యోజనై రతివిస్తరం
 జాంబూనదవిమానై శ్చ సౌవర్ణై రప్యలంకృతం
 మణిరత్నమయై ర్యానై రప్రజ్వలై రూర్యనిర్మితైః
 కల్పవృక్షాసనై ర్యుక్తై రపరాజనసంయుతైః
 బ్రహ్మశ్చర్యగణై ర్యుక్తం శివలోక మనుత్తమం
 ప్రవిశ్య దదర్శాథ శివస్య మహతీం సభాం
 కోటియోజనవిస్తీర్ణాం చతుర్ద్వారసమన్వితాం
 చతుస్తోరణసంయుక్తాం హేమరత్నోపశోభితాం
 దివ్యరత్నవితానాఢ్యాం దివ్యచ్ఛత్రోపశోభితాం
 హేమరత్నమయై స్తనైః స్ఫటికై రుపశోభితాం
 అనంతాశ్చర్యసంయుక్తాం ప్రవివేశ తతో యమః
 దదర్శ నందినం తత్ర పూర్వద్వారస్థితం ప్రభుం
 భస్మోద్ధూళితసర్వాంగం త్రిపుండ్రాంకితమస్తకం
 సుయశోదయితం శాంతం శూలవేత్రధరం ప్రభుం
 తస్మై ప్రణామం కృత్వాతు ధర్మః కార్యం వ్యజ్ఞపతే
 ద్రష్టు మభ్యాగతో దేవం సర్వలోకమహేశ్వరం

౨

౩

౧౦

౧౧

౧౨

౧౩

తవ ప్రసాదా త్పత్యమి భృత్యభూతోఽప్యహం తవ	
ధర్మేణ భాషితం శ్రుత్వా గత్వాచైవ శివాంతికం	౧౪
కృత్వా ప్రణామం దేవస్య కృతాంజలి రువాచహ	
ప్రసీద మే జగన్నాథ యమ స్తావం ద్రష్టు మాగతః	౧౫
చిత్రగుప్తాదిభి స్సార్థం కి మాగచ్ఛతు గచ్ఛతు	
శివ స్యోగిత మాఞ్జయ సందీర్షర ఉపాగమత్	౧౬
యమం ప్రావేశయామాస చిత్రగుప్తాదిభిస్సహ	
దేవస్య పూర్వదిగ్భాగే దివ్యమానవపుర్ధరాన్	౧౭
గణేశ్వరాన్ దదర్శాథ ధర్మరాజో మహాయశాః	
తత్ర పాశుపతాశ్చైవ శైవాః కేచి త్తథాపరే	౧౮
కాలాముఖా స్తథా చాన్యే కేచి న్నాహేశ్వరా జనాః	
దివ్యాభరణసంయుక్తా దివ్యస్రగనులేపనాః	౧౯
చతుర్భుజా స్త్రిణేత్రాశ్చ శైవసిద్ధాంతకోవిదాః	
శుద్ధస్ఫటికసంకాశజటాచంద్రార్థధారిణః	౨౦
అనేకకోటిసంఖ్యాతా శ్శివతుల్యపరాక్రమాః	
బ్రహ్మాండమాలాభరణాన్ మహాదేవపరాయణాన్	౨౧
యమో దృష్ట్యాతిహృష్టాత్మా తదా విస్మయ మాగతః	
దేవస్య దక్షిణే పార్శ్వే యే స్థితా స్తా స్తదర్శహ	౨౨
చరాచర మిదం సర్వం జగజ్జాలం యదిచ్ఛయా	
చతుర్వేదా ముఖం యస్య స దేవః కమలాసనః	౨౩
అష్టాదశప్రభేదేన లోకం వ్యాప్య తు యా స్థితా	
సరస్వత్యా తయా సార్థం బ్రహ్మ దక్షిణ మాస్థితః	౨౪
అంగిరో వామదేవశ్చ వసిష్ఠాద్వా మునీశ్వరాః	
కపిలాద్వా మహాసిద్ధా సునకాద్వాశ్చ యోగినః	౨౫
ఏతే చాన్యేచ బహవ శ్శివదక్షిణత స్థితాః	
యమ స్తా సఖిలాన్ దృష్ట్వా పశ్చిమాం దిశ మాగతః	౨౬

- తత్ర స్థితాన్ మహాకాయాన్ శివతుల్యపరాక్రమాన్
భూతేశాన్ ప్రమథాధీశాన్ బలప్రమథనాదికాన్ ౨౭
- బ్రాహ్మ్యదిమాతర స్సర్వాః కుమారస్యాపి మాతరః
సుమాలీ మాలతీముఖ్యాః పార్వత్యా మాతర స్థితాః ౨౮
- కరాళీ వికరాళీ చ బలప్రమథసీ తథా
కాళరాత్రీ ప్రచండాఖ్యా మాతర స్తత్ర సంస్థితాః ౨౯
- ప్రచండ శృండకోపశ్చ కాలభైరవసంక్షిప్తాః
చండోదరప్రచండోఽర్చి రత్రుం పాశుపతం తథా ౩౦
- ఏతే చాన్యేచ బహవ సిద్ధా స్సంహారకర్మణి
తాన్ దృష్ట్వా విస్మితో భూత్వా యమోఽభ్యంతర మావిశత్ ౩౧
- తత్ర స్థితాన్ మహాభాగాన్ యమ స్సర్వాన్ దదర్శహ
శంఖచక్రధరం దేవం పీతవాసస మచ్యుతం ౩౨
- చతుర్భుజ ముదారాంగం కాస్తుభోద్భాసితోరసం
కిరీటకటకోపేతం రత్నమాభివిరాజితం ౩౩
- ఏకవింశతిభేదేన లోక మాపూర్య యా స్థితా
లక్ష్మ్యా తయా సమాసీనం దదర్శ చ హరిం యమః ౩౪
- వసవోఽప్టే స్థితా స్తత్ర రుద్రా ఏకాదశ స్థితాః
సర్వేశద్వాదశాదిత్యా సిద్ధవిద్యాధరాదయః ౩౫
- గంధర్వాప్సరసో యత్యా భుజంగా గుహ్యకా స్తథా
సర్వా నేవాథ తాన్ దృష్ట్వా శివ స్తోత్తరత స్థితాన్ ౩౬
- హృషితాత్మా యమ స్తూర్ణం శివపార్శ్వ ముపాగమత్
తత్ర స్థితాన్ మహాభాగాన్ శివసారూప్య మాగతాన్ ౩౭
- వేదోక్తేన విధానేన కృత్వా పాశుపతం శుభం
విచ్ఛిన్నపాశాన్ నిర్ద్రవందాన్ జితమాయా నకల్మషాన్ ౩౮
- పరమాదై జ్ఞా నాత్మారామాన్ శివాత్మకాన్
దృష్యా యమః ప్రహృష్టాత్మా మహాదేవం దదర్శ హ ౩౯

దివ్యసింహాసనాసీనం సర్వదేవై సమన్వితం	
సంసారసాగరం ఘోరం యయా సంతార్య మానవాః	౪౦
కైవల్యం ప్రతిపద్యంతే తయా దేవ్యా సమన్వితం	
యయా సంజాయతే విశ్వం యయాచ స్థీయతే జగత్	౪౧
యయా విశ్వ మిదం నశ్యే త్తయా దేవ్యా సమన్వితం	
కోటిసూర్యప్రతీకాశం సర్వాభరణభూషితం	౪౨
నీలగ్రీవం త్రిణేత్రంచ చంద్రార్ధకృతశేఖరం	
దృష్ట్వా యమ స్తదా దేవం దండముద్రాం నివేద్యచ	౪౩
పపాత పాదయో ర్భక్త్యా సాంబస్య జగతీపతేః	
యమ స్తత సముత్థాయ భక్త్యా పరమయా యతః	౪౪
కరాభ్యా మంజలిం కృత్వా స్తోత్రమే వోపచక్రమే.	

యమః:—

నమ సుకలలోకానాం సర్గస్థిత్యంతహేతవే	౪౫
సర్వజ్ఞాయ వరేణ్యాయ భక్తిగమ్యాయ శంభవే	
యత్పాదం సకృ దభ్యర్చ్య పాపినోఽపి గతైనసః	౪౬
శివలోకం ప్రపద్యంతే తం నమామి సదాశివం	
యత్పాదపంకజం నత్వా పాపిపాతపి మానవాః	౪౭
తీర్త్వా తే నరకం ఘోరం ప్రయాంతి శివమందిరం	
యన్నామ సకృ దుచ్చార్య మహాపాతకినో నరాః	౪౮
నిష్కల్మషా భవిష్యంతి తం ప్రపద్యే మహేశ్వరం	
మణిలింగే య మభ్యర్చ్య మోహిన్యాం విద్యయా సహ	౪౯
ఇంద్రసీలే య మభ్యర్చ్య ధ్రువేణ శతతారకే	
విష్ణుత్వం ప్రాప్తవాన్ విష్ణుః తం నమామి మహేశ్వరం	౫౦
పద్మరాగే య మభ్యర్చ్య కృత్తికాయాం తు భద్రయా	
అగ్నిత్వం ప్రాప్తవా నగ్నిః తం నమామి మహేశ్వరం	౫౧

- నీలలింగే య మభ్యర్చ్య జ్యేష్ఠాయాం వజ్రభృ ద్యయా
శక్రత్వం పాప్తవాన్ శక్రస్త న్నమామి మహేశ్వరం ౧౨
- మణిలింగే య మభ్యర్చ్య మమాయాం వసువిద్యయా
అహం యమత్వ మాపన్న స్త న్నమామి మహేశ్వరం ౧౩
- యస్య ప్రసాదశేషేన సర్వేషాం ప్రాణినా మహం
శాస్తా ప్రఖ్యాపితో లోకే త న్నమామి మహేశ్వరం ౧౪
- అయోలింగే య మభ్యర్చ్య దైత్యదానవరాక్షసాః
అసంఖ్యా బల మాపన్నా స్త న్నమామి మహేశ్వరం ౧౫
- కాయేన మనసా వాచా యేఽ ర్చయంతి మహేశ్వరం
ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యాన్ పురుషార్థాన్ భజన్తి తే ౧౬
- యస్మిన్ స్థిత మిదం విశ్వం వీచిమాలా యథాంభసి
సర్వదేవమయం శంభుం ప్రణమామి మహేశ్వరం ౧౭
- ఏకోఽస్తి సర్వభూతేషు తరంగేషు యథా పయః
సర్వాత్మకం మహాదేవం తం సదా ప్రణమా మ్యహం ౧౮
- ఏకఏవ హి యో దేవ సర్వభూతహృది స్థితః
అకాశవ దమేయాత్మా తం నమామి మహేశ్వరం ౧౯
- ఏకోఽపి బహుధా దేవో దృశ్యతే రవిచంద్రవత్
అజ్ఞానావృతచిత్తానాం తం నమామి మహేశ్వరం ౨౦
- య మాహుః ప్రాప్య విజ్ఞానాః విజ్ఞాన మితి యం ప్రభుం
తం నమామి మహాదేవం సదై వాలంఘ్యశాసనం ౨౧
- య మాహుః పురుషం సాంఖ్య సుదా తత్త్వార్థచింతకాః
త న్నమామి మహేశానం సర్వలోకైకనాయకం ౨౨
- య మాహు ర్బ్రహ్మశబ్దేన సర్వవేదాంతవేదినః
వేదాంతవేద్య మీశానం ప్రణమామి మహేశ్వరం ౨౩
- విష్ణుం సర్వజ్ఞ ముత్పత్తిసిద్ధిసంహరకారణం
తం నమామి మహేశానం సర్వలోకైకనాయకం ౨౪

పుష్కలాగమత త్వష్ణా యమాహు శ్చతురాననం	
జగత్సప్తార మీశానం తం నమామి సదాశివం	౬౫
యే కేచ నాగ్ని రిత్యాహు సూర్య ఇత్యేవ కేచన	
అన్యే వాయు రితి ప్రాహుస్త స్సమామి మహేశ్వరం	౬౬
అన్యే వశువతిం ప్రాహుస్త మీశం ప్రణమామ్యహం	
నానావిధఘటే వ్యంతః ఖం విలీనం యథా నభః	౬౭
భూతే వ్యంత స్తతైకస్వాంతం ప్రపద్యే సదాశివం	
స్రష్టా త్వమేవ జగతాం రక్షక స్త్వం మహేశ్వర	౬౮
సంహర్తా జగతాం దేవ త్వ మే వైకో మహేశ్వర	
శాసనార్థం తు పాపానాం త్వయై వాహం నియోజితః	౬౯
తతః ప్రభృతి దేవేశ సర్వే పాపసమన్వితాః	
పాపానురూపదండేన సరకే శిక్షితా మయా	౭౦
త్వద్వాఙ్మయా హం దేవేశ సర్వ త్రాలంఘ్యశాసనః	
ఇదాసిం భంజితాఙ్గో ౭ హం సుకుమారకృతే ప్రభో	౭౧
కి మేతదితి సంచిత్య త్వాం ద్రష్టు మహ మాగతః	
అనేన హింసితా దేవ ప్రాణినో లక్షసంఖ్యయా	౭౨
పాపాశ్చ విప్రా బహవః (?) సుకుమారేణ పాపినా	
సహస్రశః కృతం స్తేయ మనేనైవచ పాపినా	౭౩
అసేవ తాసా చాండాలీం సమానాం వప్తిసంఖ్యయా	
పుత్రా నుత్పాదయామాస పంచ పాతకసన్నిభాన్	౭౪
తస్యా మపత్యం పాపిష్ఠో జనయామాస వైధురే	
చండాల్యా పీతశేషం తు తావత్కాలం పపౌ సురాం	౭౫
మేఘచ్యుతా యథా ధారా నగణ్యం తే న మానవైః	
గగనే తారకా యద్వ ద్ధంగాయాం సికతా యథా	౭౬
లోకే గణయితుం శక్యం న మనుష్యై స్సురాసురైః	
కృతా న్యనేన పాపాని పాపినా కోటిసంఖ్యయా	౭౭

కల్పకాతేతి తచ్చక్యం (?) యథా వక్తుం కథంచన
ఏకేన హి కృత స్యాస్య పాపస్య పరమేశ్వర ౨౮

ప్రాయశ్చిత్తం నపశ్యన్తి సర్వశాస్త్రేషు సూరయః
ఏవంవిధో ఒసౌ పాపాత్మా కథం ప్రాప్త స్తవాంశికం ౨౯

యోగినా మప్యలభ్యం య త్తత్పాపీ ప్రాప్తవాన్ కథం
స్వతంత్రోఒపి మహాదేవ స్సర్వదేవేషు కీర్తితః ౩౦

సుకుమారప్రసంగేణ స్వతంత్రత్వం ప్రకాశితం

సూతః :—

ఇత్యుక్త్వా దండముద్రాం తాం శివాయ వినివేద్యచ ౩౧

పపాత దండవ ద్భూమా ప్రసేదేతి వద న్మృణుః

త మువాచ మహాదేవః ప్రహసన్ కరుణానిధిః ౩౨

క రాభ్యాంచ సముత్థాప్య పాదయోః పతితం యమం

ఈశ్వరః :—

ఆశ్చర్య మత్ర మా కర్షీ స్సుకుమారకృతే యమ ౩౩

వైషమ్య మత్ర మే నాస్తి శుశ్రీణ వత్సోమి కారణం

అనేన సుకుమారేణ యదిదం దుష్కృతం కృతం ౩౪

సంఖ్యా మయా పృశక్యం య దోవ్యోమిన్ తారకషండవత్

న తస్య దుష్కృతి దృష్టా సర్వశాస్త్రేషు సాంప్రతం ౩౫

తథావిధం మహాపాపం దధ్వా సర్వం క్షణేనతు

శివరాత్రివ్రతం దృష్ట్వా మత్సమీప ముపాగమత్ ౩౬

యమః :—

ఏవంవిధో ఒసౌ పాపాత్మా శుద్ధో ఒభూ ద్రవ్యదర్శనాత్

తద్రవ్రతం బ్రూహి మే దేవ కదా కార్యం మనీషిభిః ౩౭

ఈశ్వరః :—

మాఘకృష్ణచతుర్దశ్యాం రాత్రౌ జాగరణాన్వితః

వ్రతం కార్యం మహాప్రాజ్ఞ ప్రాజాపత్యఫలప్రదం ౩౮

వేదసారేణ సంపూజ్య శివరాత్రౌ మహేశ్వరం	
శివరాత్రివ్రతం కృత్వా బ్రహ్మో బ్రహ్మత్వ మాగతః	౮౯
విద్యాసారేణ మంత్రేణ శివరాత్రౌ మహేశ్వర	
శివరాత్రివ్రతం కృత్వా విష్ణుర్విష్ణుత్వ మాగతః	౯౦
శివరాత్రౌ శివం పూజ్య మృత్యుమోచనవిద్యయా	
కల్పాయు రభవ త్సర్వం మార్కండేయో మహామునిః	౯౧
అష్టాద పసవ స్సర్వా గుదా ఏకాదశ స్మృతాః	
వేదసారేణ సంపూజ్య సర్వదేవత్వ మాగతాః	౯౨
బహునాత్ర కి ముక్తేన సారభూతం వచ శ్శ్రీణు	
ఆచండాలమనుష్మాణాం పాపానాం దహనక్షయం	౯౩
మేరుమందరతుల్యస్య రాశిః పాపస్య కర్మణః	
సంచిత స్సుకుమారేణ సర్వలోకస్య పశ్యతః	౯౪
మాఘకృష్ణచతుర్దశ్యాం మహానిశి మహేశ్వరం	
చండాలో మాత్మజాం రంతుం పుష్పాణ్యాహర్తు మాగతః	౯౫
సంపూజ్యమానం వ్రతిభిః తస్మిన్ కాలే దదగ్మ సః	
నానాసుగంధికుసుమై శ్చందనాదివిలేపనైః	౯౬
భక్ష్యభోజ్యాన్నపానైశ్చ తాంబూలై శ్చంద్రసంయుతైః	
గీతవాద్యనినాదైశ్చ పురాణై స్తోత్రపాఠకైః	౯౭
సంపూజ్యమానం వ్రతిభి శ్శివలింగం మహానిశి	
దదగ్మ సుకుమారోఽసౌ యుక్తః పాతకకోటిభిః	౯౮
వ్యాజేనాపి తదా ప్రాప్తి స్తత్త్వణాత్ దగ్ధకల్మషః	
సర్వయజ్ఞతపోదానవ్రతానా మాప్తవాన్ ఫలం	౯౯
సర్వసారేణ ధర్మేణ యుక్తో వా సుకుమారకః	
మ మాంతిక మనుప్రాప్య గాణాపత్యం చ లబ్ధవాన్	౧౦౦
యథా ప్రజ్వలితో వహ్ని శ్శుష్కమాత్రం చ నిర్దహేత్	
జ్ఞానాజ్ఞానకృతం పాపం వ్రతం దహతి దర్శనాత్	౧౦౧

సందేహం మా కృథా కించిత్ సుకుమారకృతే యమ	
మహాపాతకలక్షాణి పాతకాని కృతానిచ	౧౦౨
శివరాత్రివ్రతం దృష్ట్వా యత్పుణ్యం ప్రాప్తవాన్ ద్విజః	
తత్పుణ్యేన ప్రదద్ధాశ్చ మహాపాతకకోటయః	౧౦
రాజసూయసహస్రస్య అశ్వమేధాయుతస్యచ	
కపిలాకోటిదానస్య భూమేః కృత్స్నస్య యత్ఫలం	౧౦౪
శతవర్ష సహస్రాణి తపస్తప్తా తు యత్ఫలం	
పుణ్యక్షేత్రనివాసాచ్చ సర్వతీర్థావగాహనాత్	౧౦౫
ఏతేషాం యత్ఫలం ప్రోక్తం శాస్త్రేషు వివిధేష్వపి	
తత్పుణ్యం కోటిగుణితం సుకుమారోఽపి లబ్ధవాన్	౧౦౬
శివరాత్రివ్రతం దృష్ట్వా పుష్పవ్యాజేనచాగతః	
తపస్విభ్యోఽధికో హ్యేషః యజ్ఞభ్యో హ్యధికో మతః	౧౦౭
సర్వేభ్యః పుణ్యకృదభ్యశ్చ సుకుమారోఽధికో మతః	
తేన పుణ్యేన మహతా గణేశ్వరపదం గతః	౧౦౮
భోగా న్భుక్తా న్సువిపులాన్ కల్పాంతం మమ సన్నిధౌ	
తతశ్చాపి చ్యుతః కాలా దదికాభ్యో భవిష్యతి	౧౦౯
తత్ర మాహేశ్వరో భూత్వా జ్ఞానం లభ్యై మదాత్మకం	
మహిమ్నా విష్ణునా జ్ఞేయో మమ సాయుజ్య మేష్యతి	౧౧౦
మద్భక్తాస్తు విశేషేణ పూజనీయా స్సదా యమ.	

యమః :—

త్వద్భక్తాః కీదృశా దేవ కిం నిష్ఠాః కేన లక్షితాః	౧౧౧
కిం తేషాం లక్షణం బాహ్య మాంతరం లక్షణం వద	

ఈశ్వరః :—

శ్రుణు ధర్మ ప్రవక్ష్యామి భక్తానాం లక్షణం మమ	౧౧౨
భస్మార్ధాభితసర్వాంగాః త్రిపుండ్రాంతమస్తకాః	
రుద్రాక్షమాలాభరణా శ్శివపూజాపరాయణాః	౧౧౩

బాహ్యలక్షణసంయుక్తాః పూజ్యా సుర్యే త్వయా మమ
 ప్రణవాభ్యసనిరతా స్త్రియీపాఠపరాయణాః ౧౧౮
 శివసూక్తజపాసక్తా శ్శతరుద్రీయపాఠకాః
 అధర్వణీం శిఖాం యే చ పఠంతి శిరస స్ఫుటిం ౧౧౯
 పౌరుషం యః పఠే త్సూక్తం పవమానం చ యః పఠేత్
 త్వరితం నీలరుద్రంచ శివసంకల్పమేవచ ౧౨౦
 మహాదేవాదినామాని జహ్వగ్రే యస్య వర్తతే
 మమ ప్రియతరా హ్యేతే పూజ్యా సుర్యే త్వయా మమ ౧౨౧
 త్రికాల మేకకాలం వా యే వా ధ్యాయన్తి శంకరం
 సృత్యమానం త్రయీనేత్రం చంద్రార్ధకృతశేఖరం ౧౨౨
 ఉమామహేశ్వరం రూపం దక్షిణామూర్తి మేవవా
 మృగటంకధరం దేవం నీలకంఠ మథాపి వా ౧౨౩
 పంచాననమయీం మూర్తిం హృది ధ్యాయన్తి యే నరాః
 మమ పూజ్యతమా హ్యేతే యది పాపాన్వితా అపి ౧౨౪
 పూజ యైతా న్నదా భక్త్యా మమ చేదిచ్ఛసి ప్రియం
 యథా పృష్టం తథా ప్రోక్తం కిం భూయశ్శోభతు మిచ్ఛసి ౧౨౫

యమః. :—

శ్రుతం దేవ మయా సర్వం కథ్యమానం త్వయా శివ
 శివరాత్రివత స్యాస్య విధిం మాహాత్మ్య మేవచ ౧౨౬
 ఉద్ధూళనస్య మాహాత్మ్యం త్రిపుండ్రస్య క్రమం మయా
 రుద్రాక్షాణాం చ మాహాత్మ్యం లింగపూజావిధేః ఫలం ౧౨౭
 త్వద్భక్తానాంచ మాహాత్మ్యం మంత్రాణాంచ శ్రుతం మయా
 త్వన్నామకీర్తనా త్సద్యః పఠితోఽపి విముచ్యతే ౧౨౮
 కిం పున ర్యే మహాత్మానః త్వయి భక్తిసమన్వితాః
 యజ్ఞేషు హూయమానోఽగ్ని శ్శ్మశానస్థోఽపి వా ౧౨౯

సర్వై స్సంపూజ్యతే విపై రనిద్యోహి యథానలః
 దుర్వృత్తా వా సువృత్తా వా శ్వపచా వా ద్విజా యది ౧౨౩
 మమ పూజ్యతమా భక్త్యా మహాదేవ తనాజ్ఞయా
 సుకుమారప్రసంగేణ జిజ్ఞాసార్థ మిహగతః ౧౨౪
 సర్వసారతమాన్ ధర్మాన్ శ్రుతవాన్ త్వత్ప్రసాదతః
 ఇదానీం గతసందేహః కృతార్థోఽస్మి మహేశ్వర ౧౨౫

ఈశ్వరః :—

యమ సంయమనీం గచ్ఛ దండముద్రాసమన్వితః
 పాపిష్ఠానాం చ సర్వేషాం శాసనం కురు యత్నతః ౧౨౬

సూతః :—

ఏత చ్ఛ్చిత్వా వచ స్సత్యం మహాదేవేన భాషితం
 ప్రణిపత్య మహాదేవం స్తుత్వా చ వివిధై స్తనైః
 దండముద్రాం సమాదాయ స్వాంఘ్రిం ప్రయయామః ౧౩౦

ఓమిత్యాది మహాపురాణే శ్రీస్కాందే

ఈశానసంహితాయాం శివరాత్రి

మాహాత్మ్యే శంకరయమ

సంవా దో నామ

త్రిసప్తతి తమో

౭ ధ్యాయః

శ్రీరస్తు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు - ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీశ్రీ మహారాజా రావు వేంకటసుమారమహిపతి సూర్యారావుబహద్దరువారు పితాపురము

మహారాజావారు. పరిషద్యావజీవాః

కీ. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

కీ. శే. శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావుబహద్దరువారు. ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తార్థనిర్వాహకసభావర్గము.

కార్యనిర్వాహకసభాధ్యక్షులు.

కళాప్రపూర్ణ జయంతి రామయ్యపంతులుగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

కిశాంబి రాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ., బి. ఎల్.

వింజమూరి వెంకన్నపంతులుగారు, ఎం. ఏ.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు.

దివాన్ బహద్దర్ శ్రీమన్మోక్షరాజ్యసూర్యనారాయణమూర్తి నాయుడుగారు (కోశాధ్యక్షులు)

పెద్దాడ రామస్వామిగారు, ఎం. ఏ.

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహమూగారు.

సాహిత్యవికారద కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.

కోకా శివనాథశాస్త్రిగారు.

నిడుదవోలు వేంకటరావుగారు, బి. ఏ.

అశోక్కి వెంకట్రామయ్యగారు.

కేశవరపు కామరాజుగారు.

ఫిల్మారిశెట్టి రంగబ్రహ్మరావునాయుడుగారు.

ప్రతివాదిభయంకరం పార్థసారథిగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.